№ 75 ՇԱԲԱԹ 6 ԱՊՐԻԼԻ

1913

ՔԱՌԱՍՈՒՆԵՐԿՈՒԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

ՇԱԲԱԹ 6 ԱՊՐԻԼԻ № 75

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի. կէս տարվանը և 7 ամսվանը 6 րուբլի.
Առանձին համարները ԱՐԺԷ 5 ԿՈՊ.
Թղթակցութ. գրվում են խմբագրատանը.
Մեր հասցէն՝ Тифлисъ, редакція «Мшакъ» Сергіевская ул. № 5.
Tiflis, Rédaction "Mschak".
Խմբագրատան տելեֆօն № 2—53.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 (բացի կիրակի և տօն օրերից).
Յայտարարութիւնը ընդունվում է ամեն լեզուով.
Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 10—20 կոպ.
Տպարանի տելեֆօն № 67.

ՄՇԱԿ

Հասցէ՝ ТИФЛИСЪ, Редакція „МШАКЪ". TIFLIS, Rédaction du journal „MSCHAK".

ԱՊՐԻԼ 1-ԻՑ ՄԻՆՉԵՒ ՏԱՐՎԱՅ ՎԵՐՋԸ 8 ՌՈՒԲ.

Յայտարարութիւնների համար պէտք է վճարել I երեսի վրայ—20 կ., IV երեսի վրա—10 կ. ... Морская, 11, ... Маршальковская, 130, ... Большая, 38, ... 8 Площадь Биржи.

ԱՊԱՌԻԿ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԿԱՄ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ՉԷ ԸՆԴՈՒՆՎՈՒՄ

Ապրիլի 2-ին յանկարծակի վախճանվեց

ՍՈՖԻԱ ՄԻՐՈՆՈՎ՚ՆԱ

ՍՈՒՆԴՈՒԿԵԱՆՑԸ,

... 263. 3—3

ԹՈՔԱԽՏԻ ԴԷՄ ՄԱՔԱՌՈՂ ԿՈՎ. Կ. ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Ապրիլի 6-ից մինչև 21-ը Արտիստական Ընկ. համերգային դահլիճում

Հակաթոքախտային ցուցահանդէս դ-ր Բիւրմանտալի

... 264. 3—2

Կովկասի Հայոց Բարեգործական Ընկերութեան Վարչութիւնը

յայտնում է ի գիտութիւն հասարակութեան, որ ապրիլի 7-ին և 8-ին տեղի կունենայ ...

ՎԱՃԱՌՔ

... Գոլովինսկի փող., № 13.

առ. 268. 2—1

ՇՈՒՇԻ—ԵՒԼԱԽ ՊՈՍՏԱՅԻՆ ՏՐԱԿՏԸ

... Տասնուհինգերի կազմը նորոգված է քաղաքավարի և կարգապահ մարդկանցով։ Պատրաստված են կայարաններում հանգստանալու և ճաշելու համար մաքուր և յարմար սենեակներ, իսկ Եւլախ, Աղդամ, Խօջալու կայարաններում գիշերել ցանկացողների համար պատրաստված են ձրի և կահաւորված տաք սենեակներ։

Փակ կառքերի, ամեն տեսակ բաց կօլեասկաների և դիլիժանսների համար, նաև առանձին տեղերի համար դիլիժանսներում, պատուէրները ընդունվում են նամակներով և հեռագրերով օր առաջ և պատրաստ տրվում են կառքերը գնացքները վօկզալ հասած բոպէին։ Առանձին տեղի գինը մի մարդու համար դիլիժանսում, առ այժմ, Շուշում 3 ր., Եւլախում 4 ր.։ Հասցէն՝ Евлахъ, Контора почтовой станціи.

(օ. մ.) առ. 179. 15—14

Երդ.-հաւատարմատար

ԱՂԷՔ. ՊԱՊՈՎԵԱՆԸ

ՏԵՂԱՓՈԽՎԵՑ Вознесенская 9, տուն Ղալամքարեանի։

առ. 251. 5—5

ԲԵՐԼԻՆԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ

ԲԺՇԿԱՊԵՏ

Գ. Գ. ՄԵՀՐԱԲԵԱՆՑ

Ներքին հիւանդութիւններ՝ առանձնապէս կրծքի, ԹՈՔԱԽՏԻ և սրտի։ Բժշկութիւն նաև ՏՈՒԲԵՐԿՈՒԼԻՆՆԵՐՈՎ, ՌԱԴԻՈ պրեպարատներով և վիրաբուժական միջոցով՝ ՊՆԷՎՄՕԹՕՐԱԿՍՈՎ։

Ընդունելութիւնը ամեն օր, առաւօտեան ժամը 9--1-ը և երեկոյեան ժամը 5—8-ը։

Չքաւորներին առ. ժամը 9—10-ը ձրիաբար։

Սօլօլակ, Բէհբութեան փող. № 23 (անկիւն Դանօվսկայա)։ Հեռախօս 7—92.

(ա.օ.) առ. 92. 100—45

ԱՏԱՄՆԱԲՈՅԺ

Գ. Յ. ԳԱՐԱԿԻՒԼԵԱՆ

(Նախկին օգնական համալսարանի)

Վերադառնալով արտասահմանից վերսկսել է հիւանդների ընդունելութիւնը

Ամեն օր՝ առաւօտեան ժ. 9—1½-ը և երեկ. ժ. 4—7-ը։

Վելեամինովսկայա փողոց № 4, բն. 3.

առ. (օ.մ.) 129. 50—19

ՅՒՇԵՑԷՔ ՁԵՐ ԵՂԲՕՐԸ

Յիշեցէք ձեր թշուառ եղբօրը, ձեր կարօտ քրոջը։

Զատկական տօների նախապատրաստական աղմուկի մէջ մի մոռանաք նրանց, որոնք սպասում են ձեր գթասրտութեան արտայայտութիւններին։

Թող իւրաքանչիւրը ձեզնից տայ իր փոքրիկ նպաստը, և դուք կը տեսնէք, որ հաւաքական նպաստից կը կազմվեն գումարներ, որոնք կը սփոփեն մարդկանց վշտերը, կը մեղմացնեն ճակատագրի դաժան հարուածները։

Օգնեցէք խեղճերին։

Ձեր բարոյական պարտքը թելադրում է հոգալ անկեալի, քաղցածի, մերկի ու տկարի մասին։

Այդ են պահանջում մարդասիրութիւնը, կարեկցութեան զգացմունքը։

Եթէ այդպէս նպաստներով անկարող ենք հիմնական բարեկցութիւն ստեղծել մարդկանց համար, բայց գոնէ հասած կը լինենք մի ժամանակաւոր, մասնաւոր նպաստի, կզատենք մարդուն առօրեայ կարիքից, կը մեղմացնենք կարօտութեան ծանրութիւնը տօն օրերին, երբ մանաւանդ սրտաճմլիկ է լինում խղճուկի դրութիւնը։

Տուէք ուրախութիւն կարօտեալներին գոնէ տօնական ուրախ խրախճանների մթնոլորտում։

Դէպի ձեզ են մեկնված խեղճերի բազուկները։

Ա. Ք.

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)

4 ապրիլ

Լոնդոն.—Կայացաւ դեսպանների խորհրդակցութիւնը, որին ներկայ էր պրեմիէր-մինիստր Ասկվիտը։

Ցետինիէ.— Մեծ պետութիւնների ներկայացուցիչները յանձնեցին չերնոգօրական կառավարութեանը նոտա՝ միջնորդութեան պայմանների չորս կէտերի առիթով։

Պետերբուրգ.—Այսօր, Լէնայի դէպքերի տարեդարձին, աշխատանքները դադարեցրին մայրաքաղաքի գործարաններից մի քանիսը։ Գործադուլ արին միայն մանր ձեռնարկութիւնները։ Օբուխովի, Պուտիլովի և այլ խոշոր գործարաններն աշխատում են։ Բալտիական գործարանում աշխատում են մասամբ։ Նէվսկի պրօսպէկտի վրա ժողովվեցին մի խումբ բանւորներ և փորձեցին երգել յեղափոխական երգեր, բայց ոստիկանութիւնը խափանեց։ Պետերբուրգսկայա-Ստորոնա մասում Լէօնտէվի ֆաբրիկայի բանւորները ցոյց արին, որի ժամանակ երևաց կարմիր դրօշակ։ Ոստիկանութիւնը ցրեց ցուցարարներին, կալանաւորեց դրօշակը բռնող բանւորին, որի ձեռքից խլեց դրօշակը։ Քաղաքի զանազան մասերում բանւորները ժողովվեցին խմբերով, սակայն ոչ մի էկսցէս ու ընդհարում չեղաւ։

Բօդայբօ. — Հերթական հեռագիր ստացվեց, թէ Լէնայի հանքերում այսօր հանգիստ է։

Լոնդոն.—Պատասխանելով ուղղված հարցապնդման, ծովակալութեան քաղաքացիական լօրդը ճշդեց, որ անգլիական նաւատորմի զինանոցները և կարևոր նաւամատոյցները գտնվում են գերմանական «Ցեպպելին» տիպի դիրիժաբլների գործողութիւնների շրջանում։ Ընդ սմին լօրդը ասաց, որ կառավարութիւնը ձեռք է առնում պաշտպանութեան միջոցներ՝ օդային նաւատորմի յարձակման դէմ։

Լոնդոն.—Րէյտէրը հերքում գերմանական լրագիրների այն տեղեկութիւնը, թէ Գէօրգ թագաւորին՝ Բեռլին այցելելիս՝ ուղեկցելու է սըր Գրէյը։

Վիէննա.—Սահմանակից ոստիկանութիւն հաստատելու դէմ կատարվող ագիտացիայի պատճառով խալացիք ցոյց արին թատրոնում Վէրդիի յիշատակին նուիրված պաշտօնական ներկայացման ժամանակ։ Կալանաւորվեցին 12 մարդ, որոնցից մի քանիսը մեղադրվում են նորին մեծութեանը վիրաւորելու մէջ։

Տօկիօ.—Վերին և ստորին պալատների անդամներից մի քանիսին պարլամենտը ուղարկում է Չինաստան՝ իբրերի դրութեան հետ ծանօթանալու համար։

Ֆրանսիայում կնքվեց 200 միլիօն ֆրանկի 5%-ային փոխառութիւն մինչև 1923 թիւը վճարելու պայմանով։

ԲԱԼԿԱՆԵԱՆ ՏԱԳՆԱՊԸ

ԲԱԼԿԱՆԵԱՆ ԹԻՒՐԻՄԱՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)

3 ապրիլ

Վիէննա.—Աթէնքի գործակալութիւնը հաղորդում է. «Սերբերի և բուլգարների ընդհարման լուրը անհիմն է։ Մասնաւոր աղբիւրից տեղեկանում ենք, որ յունաց կառավարութիւնը այն կարծիքի է, թէ դաշնակիցները, չը նայած որ իրանց պայմանները չեն իրականանում ամբողջովին, բայց և այնպէս չը պէտք է արգելք լինեն մեծ պետութիւնների միջնորդութեանը։ Կառավարութիւնը տրամադիր է ընդունել միջնորդութիւնը, իրան վերապահելով իրաւունք քննելու հաշտութեան պայմանների առանձին կէտերը»։

Բէլգրադ.— Արտասահմանեան լրագիրների տեղեկութիւնը այն մասին, թէ ընդհարում է տեղի ունեցել սերբերի և բուլգարների միջև Իշտիբի մօտ, ինչպէս և նոր պայմանագիր է կապվել Սերբիայի և Յունաստանի միջև, անհիմն է։

Բէլգրադ.— «Սամօուպրավան», առաջնորդող յօդուածում խօսելով Սերբիայի և Բուլգարիայի միջև գոյութիւն ունեցող պայմանագրերի մասին, նկատում է, որ այդ պայմանագրերը, որոնք կապված են որոշ պայմաններով, պէտք է փոփոխվեն, եթէ այդ պայմանները փոխվել են։ Բալկանեան դաշնակցութիւնը չէր հասնի ներկայ աջողութեան, եթէ Սերբիան կատարէր իր պարտաւորութիւնը միմիայն պայմանագրի շրջանակներում։ Սերբ-բուլգարական պայմանագրի պայմանները փոփոխված էին սոսկ Բուլգարիայի ցանկութեամբ՝ բացառապէս նրա օգտին։ Եթէ Սերբիան կամենում է վերաքննել պայմանագիրը, դրանում ոչինչ զարմանալի բան չը կայ։ Ցանկութիւնը ուղղված չէ դաշնակցութեան շահերի դէմ։ Վերջում «Սամօուպրավան» ասում է, որ բալկանեան դաշնակցութեան աջող զարգացման համար անհրաժեշտ է նկատի առնել կողմերի լիակատար իրաւահաւասարութիւնը։

Բուխարէստ.—Պետական կալուածքների մինիստր պահպանողական Ֆիլիպէսկուն հրաժարական տուեց իբրև բողոք կաբինէտի՝ բուլգար-ռումինական հարցում ցոյց տուած խաղաղասէր քաղաքականութեան դէմ։

ԱԴՐԻԱՆՈՒՊՈԼՍՈՅ ԱՆԿՈՒՄԸ

(Ցուշատետրիս էջերէն)

12 մարտ, առաւօտեան ժամ 8

Կէս գիշերէն յետոյ ժամը 2—5-ին անհուն ու աննախընթաց թնդանօթաձգութիւն մը սկսաւ։ Բուլգարական դիրքերէն, ամեն կողմէ, կարկուտի նման ռումբ կը տեղայ թիւրքական բոլոր ամրոցներուն վրայ, մանաւանդ Մարաշ, Եասի-Թէփէ, Թաշ-Թէփէ, որոնք արևմտեան և արևմտա-հիւսիսային ամրութիւններն են։ Հրանօթներուն որոտը շատ մօտէն լսուած ամպերու գոռումին նման է, որ յարատևօրէն և յամառօրէն ուրոտընդոստ գալարումներով կը շարունակուի մինչև այս տողերը գրած պահուս։ Կը թուի, թէ այս ահաւոր դղրդիւնը չպիտի դադրի, մինչև որոշ արդիւնք մը ձեռք չբերուի։

Այս պահուս քաղաքին վրայ ռումբեր իյնալ սկսան. բազմաթիւ գնդակներ քաղաքին վրայէն անցնելով, արևելքէն արևմուտք ուղղութեամբ, զօրանոցները կը հարուածեն ու կարգ մը դիրքեր ետևի կողմէն կը զարնեն։ Թիւրքական թնդանօթներն ալ անգործ չեն բնականաբար, բայց այս վերջիններուն յարուցած աղմուկը շատ ճղճիմ կը մնայ բուլգարականին քով։ Օդը, որ գիշերն ու արևածագին պայծառ էր, այժմ մառախուղով ծածկուեցաւ։ Գայլերու սիրած եղանակն է։

Երեկոյեան ժամ 6

Ամրոցներու ռմբակոծութիւնը անդադար կը շարունակուի. պատերազմին ծանրութիւնը փոխադրուած կերևի արևելեան կողմը։ Արևմուտքը լռած է։ Քաղաքին վրայ բազմաթիւ ռումբեր ինկան, ի միջի այլոց Աթ-Մէյդանի բռնուած թաղը, որ մասամբ հայերէ բնակած է. ռումբերէն մին ութ տարեկան Արտաշէս անունով տղեկը յօշոտած և մայրն ալ վիրաւորած է։ Հայերէն երկրորդ զոհն է այս. առաջինը 20 տարեկան օրիորդ մըն էր, որ գիշերային անկողնին մէջ զարնուեցաւ գլխէն և իսկոյն անշնչացաւ։ Եկեղեցիին բակը նոյն տարիքով տղեկ մը հեռևեալը կը պատմէր իր ընկերներուն. «Արտաշը թօփէն զարնուեցաւ. ես գացի տեսայ դինքը. հողին վրայ պառկած էր, դէմքին կէսը չկար, կուրծքը բաժնուած էր մարմինէն, ձեռքերն ու ոտքերը չկային. տունը մարդ չկար. ամենն ալ փախած են»։ Ահա սրտառուչ պատմութիւնը փոքրիկ ականատեսին։

Ամեն կողմ կը խօսուի բուլգարներու յաջողութեան վրայ. գրաւուած են դիրքեր ու թնդանօթներ, կորուած են ամրոցները յարաբերութեան մէջ դնող տելէֆօնի թելերը և դիրքերը յարձակման դէմ պաշտպանող փշոտ թելերը։ Բօսնա գիւղը՝ որ քաղաքին արևելա-հարաւային կողմը, ամրութեանց շրջափակի մէջ է, գրաւուած կը նկատուի. բոլոր բնակիչները քաղաք կը խուժեն։ Վիրաւորներուն թիւը շատ մեծ է։ Կառքերը գրաւուած են փոխադրութեան համար, վիրակապի բամբակը տներէն կը հաւաքուի՝ կըսուի։ Հաւանական է, որ թնդանօթակուէն յետոյ՝ հրացանի և սուինի կռիւը սկսի։ Այս գնացքով, ինձ կը թուի թէ, շուտով ամեն բան կը վերջանայ։

13 մարտ

Ամբողջ գիշերը արևելեան ամրութեանց գիծը կրակներու մէջ էր, թնդանօթներու որոտման ուրոտընդոստ գալարումները անդադար կը շարունակուէին ու միացած հրացաններու և միտրայեօզներու փթփթոցին՝ ռազմական ներդաշնակութիւն մը կը կազմէին։ Այս երկրասասան դղրդիւնին մէջ կարելի չէր պահ մը աչքերը գոցել. մինչև առաւօտ նստած պատուհանին առջև, որ կը նայի արևելք, կը դիտէի մթութեան մէջ կատարուող այս պատմական, մեծ ու ահաւոր պայքարը։ Հետզհետէ լռել սկսան Բօսնաքիւշի, Կըրքիսի և Կաբըմ-ալայի թիւրքական ամրոցները, ու մինչդեռ ասոնք այլ ևս կենդանութեան նշան չէին ցուցներ, բուլգար թնդանօթաձիգները կը շարունակէին ծեծել այս վայրերը։ Առաւօտեան ժամ 8½-ին ամեն բան վերջացած էր, թէև դեռ ռմբակոծութիւնը կը շարունակուէր և Սուլթան-Սէլիմ ու Իւչչէրիֆլի բռնուած մզկիթներուն վրայ ... կը ...։

Փախստական օսմանեան զինուորներու խումբերը սկսան երևալ փողոցներուն մէջ. ասոնցմէ շատերը զէնքերը ձգած, զինուորական ժակէտները հանած, բաց գլխով, շուարած՝ ուր մտնելնին չէին գիտեր։

Հայ զինուորները ապաստանեցան եկեղեցին և հայոց տները. թիւրք ընտանիքներ, կիներ ու տղաքներ մէկ-մէկ ծրար առած կը թափառէին աստ անդ և աւելի հայոց տները կընդունուէին։ Փողոցներուն մէջ ձգուած հրացանները և սուինները, նոյնիսկ զինուորական զգեստները՝ համողը կը վերցնէր և տուն կը տանէր։ Այս բոլոր երևոյթները բուլգարական բանակին մօտալուտ մուտքին նախանշաններն էին։

Ժամը 9-ին մօտ, իրարմէ 10 բոպէ տարբերութեամբ, երկու ահաւոր պայթիւններ լսուեցան, այնչափ սաստիկ, որ ժամերով հեռու եղած տներու ապակիները փշրուեցան կամ վար թափուեցան։ Զինուորական մթերանոցներն էին, որոնք կը պայթէին։ Մի քանի տեղ հրդեհներ ալ առաջ եկան։

Մինչ այս մինչ այն, ժամը 10-ին կը լսէի հուռաներու ձայնը. յաղթող բանակը քաղաք մտած էր։ Փողոց ելլելով, ուղղակի Մեծ-Պողոտան դիմեցի, ուր հետզհետէ կը կը խռնուէր ստուար բազմութիւն մը քաղքին ամեն կողմերէն։ Այս պահուն իսկ հեծեալներու գումարտակ մը կառաջնորդուէր հուռաներու և ծափահարութեանց մէջ։ Ինկած էր Էդիրնէն։

Մինչև ուշ ատեն սերբ և բուլգար բանակին յաղթական զօրքերը կանցնէին շարան-շարան. հետևակները, հեծեալները, թնդանօթները, որոնք կատարեալ մղձաւանջ մը եղած էին պաշարեալներուս համար, պարենաբարձ և ռազմանիւթ փոխադրող սայլեր ու կառքեր, Կարմիր Խաչի կազմուածքներ, կամաւորներու գունդեր կուգային ու կուգային անընդհատ։ Անցաւ նաև ընդհանուր հրամանատար գեներալ Իվանով, գոհունակ ու ժպտերես, բարևելով աջ ու ձախ բուռն ծափահարութեանց և հուռաներու մէջ։ Ռուսաց երիտասարդ հիւպատոսն ևս ներկայ էր այս անցքին և կը շնորհաւորէր ամեն մէկ օֆիցէր՝ սեղմելով անոնց ձեռքը։

Թիւրքերուն մէջ բազմաթիւ մոլութիւններու հետ՝ յափշտակելու, կողոպտելու, թալլելու անսահման բնազդը չափազանց զարգացած է։ Փախչող զօրքը, իր ճամբուն վրայ գտնուած խանութներուն դռներն ու պատուհանները խորտակելով, ձեռքն ինկածը առած տարած է։ Հրէաներն ու յոյները հետևած են անոնց և առիթէն օգտուելով պակաս ձգուածը ամբողջացուցած են։ Ես տեսայ թալլուելու վրայ եղող բազմաթիւ խանութներ. բարեբաղդաբար բանակը շուտ

հասաւ, ապա թէ ոչ՝ Թալանն ընդհանուր հանգամանք պիտի ստանար։

14 մարտ

Այսօր, ամսոյս 14-ին, քաղաքը կերպարանափոխուած կը Թուի, ֆէսով մարդիկ տեսնելը հազուադէպ է։ Ամեն կողմ կարմիր ֆէսը կը հալածուի, ու փողոցները ցեխերուն մէջ ֆէսի ծուէններով ու ծոպերով լեցուած են. Թիւրքերն ալ ընդհանուր հոսանքին դէմ չկրնալով երթալ կամ ֆէսերնին Թաշկինակով կը ծածկեն և կամ տարբեր գլխանոց կը դնեն. արդէն հրապարակին վրայ մատով կարելի է հաշուել Թիւրքերը։

Առաջին օրէն իսկ խստութեամբ հաւաքուիլ սկսան բոլոր զինուորականները. շատ տխուր էր պատկերը. մինչդեռ բուլղար բանակը կը սոնքար իր յաղթանակով, ուրախութիւն կը ճառագայթէր իր շուրջը, Թիւրք զինուորականութիւնը ընկճուած, գլխիկոր, ամօթահար ու լալկան երեւոյթով կատարեալ հակապատկերը կը ներկայացնէր։

Այսօր կէսօրէն յետոյ ցարը իր զաւակներով հասաւ քաղաքս. ոչ ոք տեղեկութիւն չունէր ժողովուրդէն. քաղաքի յանձնման արարողութիւնը այդ օրը կկատարուեցաւ, կըսուի։ Իբր թէ Շիւքրի փաշան, արտասուքը աչքերուն, յանձնած է սուրը ցարին, որ ետ դարձուցած է փաշային մի քանի մխիթարական բառեր ըսելով։ Պէտք է խոստովանիլ, որ Շիւքրի փաշան ամեն ջանք ի գործ դրաւ քաղաքին ներքին խաղաղութիւնը պահպանելու. իսկապէս ոչ մէկ սպանութեան և գողութեան դէպք չը պատահեցաւ։ Բերդաքաղաքը յարձակման դէմ պաշտպանելու համար ալ իր բոլոր միջոցները չխնայեց, սակայն զինուորներու, մանաւանդ օֆիցէրներու յուսահատ ու կործանարար վիճակը, միացած՝ անկարգութեան հետ, իր ջանքերը ապարդիւն հանեցին, և բերդաքաղաքը ինկաւ յուսացուածէն շատ աւելի քիչ ժամանակի մէջ։ Վերջին իսկական յարձակումը 30 ժամ տեւեց, թէև գրաւման պատերազմը նախորդ օրէ սկսած էր։

Թիւրք օֆիցէրներուն մասին զինուորներու կողմէ շարունակ գանգատներ կը լսէինք. գիրքերէն ամենէն առաջ փախչողները միշտ անոնք եղած են։ Մեր մէկ բարեկամէն լսեցինք ու հաստատեցինք, որ Մառաշի մեծ պատերազմներուն՝ բազմաթիւ օֆիցէրներ նոյն տեղը կարգ մը տներու մէջ գեղխութեամբ ու շուայտութեամբ ժամանակ կանցնէին։ Արբեցողութիւնը ունակութիւն եղած էր. Կըյըֆի ամրոցին թընդանօթաձիգներու հրամանատարը ֆոնոգրաֆը լարած՝ շարկիներ կը վայելէր Պոլսոյ կեանքը մտաբերելով, միւս կողմէն կը խմէր օղին, որ աղանդերներու հետ առատութեամբ դրուած էր իր առաջ պարզուող սեղանին վրայ. հրամանատարը, գինովցած՝ շարկիով ու օղիով, կը հրամայէ. «Աթըն գեավուրա բիր եայլըմ աթէշ» («Նետեցէք գեավուրին համազարկ կրակ»). և ահա բոլոր Թնդանօթները մէկ անգամէն կորստեան դէպի պարպուեցին։ Այս իրողութեանը ականատես հայ Թիկնապահը պատմած է հայոց առաջնորդարանին մէջ։ Բացատրութիւնները աւելորդ են։

20 մարտ

Ամսոյս 15-ին, 16-ին Շիւքրի-փաշան և բոլոր զինուորականութիւնը — մօտ 35,000 զինուոր — գերի տարուեցան։ Նոյն գիշերը և յաջորդ օրը արձակուեցան հայ, յոյն, հրէայ զինուորներ։ Հայ զինուորները, որոնց նըկատմամբ առհասարակ գովեստով խօսուեցաւ, պատերազմներու մէջ շատ կորուստ չունեցան. հիւանդութիւններն, անօթութիւնն ու չքաւորութիւնն աւելի շատ զոհ տարին։ Գերութենէ արձակուած զինուորները առաջնորդին կարգադրութեամբ վարժարանին մէջ հաւաքուեցան և հոն կը գիշերէին. սակայն տեղը շատ նեղ էր բազմամբ անոնց Թուին. խեղճերը զրկուած էին նախ ռեէ սնունդէ. կառավարութեան տուած օրական 350 տրամ հացը և քիչ մը պանիրն ալ չունէին, դրամ չկար գրպաննին. այսպէս՝ մէկ քանի օր բաւական նեղութիւն կրեցին, մինչև որ առաջնորդին նախագահութեամբ կազմուած յանձնախումբ մը օրական 5—10 կոպէկ սկսաւ բաժնել անոնց։ Քաղաքին մէջ խոլերա ըլլալով, այս խեղճերէն վարակուողներ եղան և առանձնացած են մանկապարտէզին մէջ, ուրուն դրան առջև պահակ-զինուոր մը կը սպասէ։ Հայ զինուորները հեռացուեցան վարժարանէն, և ամեն մէկը գնաց իր գլխուն ճարը գտնելու. անոնցմէ ոմանք կօշիկ ներկելով քանի մը կոպէկ ձեռք կը բերեն, իսկ ուրիշներ աշխատելու համար գործ կը խնդրեն։

Մինչև այսօր Թէև ամեն տեսակ ուտելիք եկաւ ու կը վաճառուի, այնպէս որ շաքարին ու աղին օղան մէկ օսմանեան ոսկիէն սովորական արժէքը իջաւ, սակայն հաց կարելի չէ ձեռք բերել։

Ամսոյս 20-ին ցարն ու ցարուհին քաղաքս ժամանեցին։ Ամբողջ քաղաքը դրօշազարդուած էր։ Առաւօտուընէ ի վեր Մեծ-Պռնղոսային երկու եզերքները հաւաքուած բազմութիւնը կը սպասէր նոր վեհապետին գալստեան, որ ժամը $11^{1}/_{2}$-ին գալով խանդավառ հուռաներով ընդունուեցաւ։

Այսպէս ինկաւ Թիւրքական հին Էդիրնէն և ահա կը կանգնի բուլղարական նոր Օդրինը նոր Թափով ու նոր կեանքով։

Մարգարեան

ԿԻԼԻԿԵԱՆ ԽԱԲՐԻԿՆԵՐ

—

Ադանա, 16/29 մարտ

Կիլիկիոյ վեհափառ կաթողիկոսը դեռ Ադանա կը գտնուի, անձամբ իսկ ականատես ըլլալով հոն մերայիններէն ոմանց ինկած բարքերուն, շատ տխուր՝ որքան յատկանշական։

Ադանայի հայութիւնը, քանիցս ուխտ ունենալով չեշտելու այս սիւնակներուն մէջ, ոչինչ կը ներկայացնէ ազնիւ և իր հմայիչ ու գեղեցիկ անունին արժանի։ Բարքերու ինկածութիւնը, մոլութեանց վառ հակումը, տոհմային զգացմանց տակաւ բթացումը, ազգային և հանրային պարտաւորութեանց մէջ իր կամաւոր ու արհամարհանքի հասնող Թերացումը—ահա ինչ որ ամենատխուր տպաւորութիւն մը կը Թողուն ականատեսին վրայ։

Ազգին գուրգուրանքը, անԹիւ զոհողութիւնքը և արդարացի ակնկալութիւնքը իրաւունք կուտային ամենուս. սակայն, սպասել և տեսնել, որ Կիլիկիոյ ոստանին հայութիւնը արժանի է այդ վստահութեան։

Ափսոս, որ դառն և օրը օրին իրարու վրայ բարդուող, կուտակուող իրական երեւոյթները միայն հիասթափութիւն պատճառելու կոչուած են իրենց մասին։

Բարեբաղդաբար գաւառները դեռ բոլորովին վարակուած չեն ընկերային անկումի այդ ախտերով, բայց ո՞վ պիտի ապահովցնէ, որ անոնք ալ պիտի չվարակուին անկէ, և ո՞վ պիտի պահպանէ գաւառը աղանախտէն։

Ադանայի Թեմին ենԹակայ դաշտի կարգ մը գիւղերը ջարդին առեն ամենէն սոսկալի աղէտներուն ենԹարկուեցան։ Սուտ պիտի չըլլանք, եԹէ ըսենք, որ արու մարդ չմնայ հոն ազատ և կենդանի։ Այրուեցան գիւղերը, ընդ որ և ազգային հաստատութիւնք՝ դպրոց և եկեղեցի։

Այդ ամենուն անունով Ադանան պահանջեց և կառավարութենէն բաւական դրամ առաւ ազգապատկան շէնքեր շինելու համար։ Եւ սակայն դրամը յատկացուց միայն Ադանայի ազգապատկան շէնքերը շինելու, ապահովելով կանոնաւոր եկամուտ մը, այնքան շատ, որ ադանացին այլ ևս սիրտին և զգացմանց դուռը ամրափակ գոցեց ազգին հանդէպ՝ իր պարտքը չճանչնալով, աներեւակայելի լպրշութեամբ մը չունեցած իրաւունքը պահանջելով հանդերձ։

Այսօր դաշտի մօտ 15 գիւղերը կանոնաւոր ծաղկոց մը իսկ չունին, և առաջնորդը շուարած է, Թէ ինչպէս հոգայ անոնց դոյզն ծախքերը։

Ընդհ. ՄիուԹեան Կիլիկիոյ աղէտին առեն շայլած մեծանձն զոհողութիւնքը յայտնի են։ Կը հաւատա՞ք, եԹէ ըսեմ, Թէ ցարդ Ադանա—այդ հարուստ և հայաշատ կեդրոնին մէջ՝ հակառակ Շահէ ծ. վարդապետին և նախորդին ըրած ջանքերուն և դիմումներուն—հնար չգտաւ կանոնաւոր և Միութեան մասնախումբ մը կազմել, որ եԹէ ոչ մեծամեծ գումարներով, գէԹ անկեղծ համակրանքով մը բարոյական զօրավիգ հանդիսանար ազգային այդ մեծ հաստատութեան։

Միացեալ ԸնկերուԹիւնքը Կիլիկիոյ մէջ մօտ 40 մեծ ու փոքր վարժարաններ կը պահեն 3500 աշակերտներով, և այնպիսի տեղեր, որ աղքատ և լքուած են, և սակայն ցարդ Կիլիկիոյ մեծագոյն քաղաքը հանդիսացող Ադանան ոչ իսկ մէկ փարա աջակցութիւն մը բերած է լուսասփիւռ այդ մեծ մարմնոյն, որ ունէ ազգի մը անԹառամ փառքը պիտի կրնար կազմել և որ սակայն մեր մէջ Թանձրացեալ անտարբերութեանց ներքև ճմլուած կը մնայ։

ԳէԹ իրեն համար աղէկ ըլլար։ Գիտէք Թէ ինչպէս նախորդ տարին քանդեցին իրենց դպրոցը, անձնական և կուսակցական կիրքերու զոհ բերելով, ու աւերը Թերևս աւելի մեծ ու մնայուն պիտի ըլլար, եԹէ առաջնորդ Շահէ վարդապետը չյաջողէր գէԹ մասամբ մը դարմանել, ինչ որ իր հօտը կոյր մոլեռանդութեամբ մը քանդած էր։

Եւ ահա մէկ երկու շաբաԹ է, երբ աչքի առաջ ունենալով ներկայ քաղաքական կացութեան վտանգալից փափկութիւնը, առաւել քան երբէք քաղաքական հասունութեան ապացոյցը պէտք է տայինք, ինչպէս արտասահմանը բուսած, ազգին իրական վիճակին իսպառ օտար, բայց եւ անոր բիւրիցս աներազ ճակատագրովը զբաղելու (իմա փճացնելու) մենաշնորհը ինքզինքնուն տուած (չչփոթել խօսքս Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի պատգամաւորութեանը ազգօգուտ և գէԹ մեր իրականութեան միակ յարմար՝ գործունէութեանը հետ) անանուն, բայց ոչ նուազ դաւաճան՝ երազացնոր բաղդախնդիրները*), այնպէս ալ առաջնորդ Շահէ վարդապետին կոյր և խուժանավար տեղական հակառակորդները ազգային տակնուվրայութեան տխուր տեսարանը պարզելու եկած են հոս։

Ադանայի գաւառական ընդհ. ժողովը կորոշէ, որ յետ այսուհետև Թաղական խորհրդոյ ընտրութեան մասնակցին այն ազգայինները միայն, որոնք իրենց ազգային պարտականութեան գիտակցութեանը հնչուն ապացոյցը կուտան, այսինքն ազգային տուրքի իրենց ինկած բաժինը տուած են։

Ոչինչ աւելի բանաւոր քան գաւառական ժողովին այս իմաստուն որոշումը, որպէսզի, վերջապէս, մեր երկարալեզու ա-լա-Գեօվդէբէլի պարապախօսները իրենց անվերջ ու մանաւանդ անհաշիւ պահանջներու՝ պոռչտուքներովը գլուխը ծակելու առաջ գէԹ իրենց պարտքը ճանչնան։

Բայց տեսէք որ խուժանավարները չեն կրնար մարսել իրենց ձրի ազգասիրութեան աղտոտ դիմակը պատռելու կոչուած այս որոշումը. և ահա, նախընթաց կիրակին Թաղականի ընտրութեան քուէտուփին վրայ յարձակելով և ազգին գերագոյն հեղինակութիւնը—կաթողիկոսին և առաջնորդին ներկայութիւնը—անգոսնելով և անարգելով կը յաջողին քուէները ցրուել և ընտրութիւնը խանգարել։

Քիչ կը մնայ որ այս ապօրէն միջամտութիւնը ծանր խռովութեանց դուռը բանայ։ Բարեբաղդաբար ազգին պատասխանատու և լրջախոհ այդ պետերը, կշռելով խնդրոյն ծանր հանգամանքը և ցուցարարներու յետին նպատակները, դիմացը կառնեն։

Կը պատմեն, որ կարգ մը խաման և ցնդած գործիքները այս խռովութեան՝ կը համարձակին վեհափառին ներկայութեան անպատուել ազգին օրինաւոր իշխանութիւնը՝ զինքը, առաջնորդը և ժողովները։ Ինկածութիւնը ե՞րբ չափ ու սահման ճանչցած է։

Ճարահատ՝ կորոշուի, որ յաջորդ անգամը ոստիկաններ հրաւիրուին խուժանավարները զսպելու համար։ Վերջին պահուն կորոշուի սակայն ժամանակ մը յետաձգել ընտրութիւնը, մինչև կիրքերը իջնեն, բայց խուժանավար վարիչ ոգին, որ քնանալ չի գիտեր, այս անգամ ալ յետաձգումը առիԹ բռնած, այս օրերս նոր խնդիրներ յարոյց... Սակայն ադանացին, խելօք և հաշուող ադանացին, որ կը տեսնէ այս ամէնը, ոչինչ կընէ, այսինքն կը քաջալերէ զայն, զի այդպէս կը դրդեն մէկ կողմէն իր անձնասէր և եսամոլ անտարբերութիւնը, և միւս կողմէն մասնաւոր և կուսակցական շահը և ազգը տկարացնելու իրենց կարծես բնածին հակամէտութիւնը...

Տխուր բարքեր։ Խեղճ ժողովուրդ։

Հաջընի կաթողիկոսական փոխանորդ Պետրոս վարդապետ Սարաճեան, որ հայ աւազակաց հետ ունեցած խնդրոյ յուզումէն կաթուած իջեցուցած էր, բժիշկներու խորհուրդով և վեհափառին Թոյլտուութեամբ Կիպրոս և անկէ Բէյրութ մեկնեցաւ, մէկ երկու ամսուայ համար, դարմանուելու։

Փախստականաց խնդիրը վերջացած չէ, կըսուի, հոն։ Սպանուողներու համակիրներէն արտօնուածները և զինուոր ըլլալ չուզողներէն տասնեակներ կրկին լեռը փախած են, որով և կը սկսի հին խաղը և հաւանաբար հին ողբերգութեան կրկնութիւնը, ո՛վ գիտէ ինչ աստիճաններով։

Արտաքին չարիքները որպէս Թէ բաւական չըլլային, ահա ներքին որդն է, որ կը կրծէ գաւառին ուժասպառ հայութիւնը։

Ո՞ւր է մեր այնքան հռչակուած խելացութիւնը, հեռատեսութիւնը և ազգասիրութիւնը։ Ո՞վ պիտի ազատէ զմեզ, վերջապէս, մեր ներքին այս ցեցերէն։

Ալ հերի՛ք չէ՞։

Դիտող

*) Մեր լաւծովը՝ նախկին «Արդուեանական»-Հնչակեան ԹափԹփուքներ։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՑ ՈՒ ՄԻՍ

IV

Միսը

Դիմենք մսի հարցին։

Ի՞նչ դրութեան մէջ է նա այժմ մեզանում։

Երկու կարևոր հանգամանք չը պէտք է մոռացութեան տանք մենք այդ խնդիրը շօշափելիս։

Նախ՝ այն, որ ազգաբնակութեան աճեցողութեան հետ միասին կրկնապատկվել է նաև մսի գործածութիւնը, աւելացել է մսակերների Թիւը։

Քաղաքի բնակիչների, և առհասարակ նոր սերունդի համար ամենագլխաւոր սնունդն է կազմում նա այսօր։

Բուսեղէնի գործածութիւնը, նոյնիսկ գիւղական ժողովրդի մէջ, դժբաղդաբար սկսում է տեղի տալ մսեղէնին։

Եւ երկրորդ՝ որ անասնապահութիւնը, ինչպէս նկատել էինք նախորդ մասում, ընդհանրապէս իր ծաւալով նուազել է առաջվայ համեմատութեամբ։

Բնական է, որ տրամագծօրէն իրար ներհակ այդ պայմաններում ազգաբնակութեան սպառողական պահանջներին չէր կարող բաւարարել տեղական շուկան։

Հետևապէս մնում էր օտար շուկաների օգնութեանը դիմել և արժէքները բարձրացնել։

Այդպէս էլ կատարվում է մեզանում։

Մեր ներքին շուկան այլևս բաւարարութիւն չը կարողանալով տալ ազգաբնակութեան պահանջներին, ստիպված է դիմել օտար աղբիւրների օգնութեան։

Պարսկաստանն ու Թիւրքիան մեզ միս մատակարարող օտար աղբիւրներն են։

Մսացուների ներմուծումը այդ երկու հարևան երկրից այնքան խոշոր տեղ է բռնում ներկայումս, որ համարեա հաւասարակշռում է մեզանում աւելացած մսի գործածութեան պահանջը։

Եւ եԹէ, իսկապէս, որևէ պատճառով արգելվի մսացուների մուտքը Պարսկաստանից ու Թիւրքիայից դէպի մեր երկիրը, գները անհամեմատ պէտք է բարձրանան անմիջապէս։

Քանի որ արգելք չը կայ, քանի որ ազատ կերպով շարունակվում է մսացուների ներմուծումը դրսից, և այդ նպաստաւոր պայմանների մէջ էլ մսի հարցը մնում է դարձեալ կնճռոտ, գները՝ բարձր,—պատճառները պէտք է որոնել մի ուրիշ տեղ։

Առևտրական ամեն մի ձեռնարկութեան նման, մսի գործն էլ կարօտ է հիմուտ կազմակերպութեան։

Մսացուների մատակարարութիւնը պէտք է դրված լինի խելացի կազմակերպված հիմունքների վրա։

Մասնաւորենք մեր խօսքը Թիֆլիսի մասին։

Յայտնի է, որ տեղիս մսագործները գործում են անհատական ույժերով, իսկ անհատական ույժերով անհնարին է նախ մեծ դրամագլուխ մտցնել շրջանառութեան մէջ և երկրորդ՝ անհնարին է լուրջ կազմակերպութեամբ գործել։

Նրանց գործելակերպը հնացած պրիմիտիվ ձևն է։

Նրանց մեծ մասը կախումն ունեն ուղեղներից, պատրաստի միսը վերցնում են այս վերջիններից ու ծախում սպառողներին։

Նրանք ոչ այլ ինչ են, բայց եԹէ սովորական միջնորդներ։

Այդպիսով չաղ բաժինը ընկնում է տուղերին։

Դրութեան տէրերը իսկապէս հէնց այդ տուղերն են. նրանք են սակագները բարձրացնելու տենդենցիա մտցնողները և սպառողների շահերը վատնողները։

Դրանց վրա աւելանում են նաև մի շարք ուրիշ միջնորդներ, այսպէս ասած գանազան «սկուպշչիկներն ու պերեկուպշչիկները», որոնք չարիք են ներկայանում միաժամանակ Թէ մսագործների և Թէ սպառողների համար։

Մսագործ տուղերը փոխանակ աշխատելու մսացուն առնել իրանց բուն տեղերում, անմիջական ձեռքերից, միանում են քաղաքային շուկայում վխտացող վերջին տեսակի ուրիշ միջնորդներին և շահագործում գիւղացի անասնավաճառներին։

Աւելորդ է ասել, Թէ որքան անյարմարութիւններ են կապված այդ դրութեան հետ, Թէ ինչ դժուարութիւններ ու ցանցեր են ստեղծվում այդ անփորձ եկւորների առաջ, երբ նրանք, գիւղացի անասնապահներն են Թիֆլիս բերում վաճառելու իրանց ապրանքը։ Թիւրիմացութիւնների, խարերայութիւնների ու բռնութիւնների զոհ են գնում նրանցից շատերը, որոնցից մեկը նոյն իսկ յուսահատութեան մէջ՝ սպանութեան դիմեց այդ հողի վրա։

Այդպիսի պայմանների միջից անցնելով, հասկանալի է, որ մսի հարցը պէտք է սուր կերպարանք ստանայ։

Թիֆլիսի ազգաբնակութիւնը մինչև այսօր էլ ականատես է մսավաճառների յամառ ջանքերին՝ միսը սահմանված սակագնից մի քանի կոպէկով նոյն իսկ աւելի ծախելու։

Այդ յամառ ջանքերի խրախուսողն ու աջողութեանը նպաստողը նախ և առաջ դարձեալ իրանք սպառողներն են։

Քաղաքային ինքնավարութիւնը հնարաւոր միջոցները ձեռք է առել հսկողութիւնը ուժեղացնելու համար, աւելացրել է վերահսկիչների Թիւը, կոնտրոլը հետևում է աւելի աչալուրջ կերպով, զանցառուները ենԹարկվում են օրինական պատասխանատուութեան։

Նրանց գործունէութիւնը վերջին ամիսներս լրագրական օրվայ լուրերում աչքի ընկնող տեղ են բռնում նոյնիսկ։

Բայց և այնպէս արդիւնքը աննշան է, սպասածից սաոր։

Ինչո՞ւ

Որովհետև առանց սպառողների աջակցութեան անհնարին է սանձել անտաշ մարդկանց գռեհիկ ու վայրենի բարքերը։

Ամենակտրի հայհոյանքներով, սրախօսութիւններով ու հեգնանքներով նրանք մի ժամանակ ուղեկցում էին այն սակաւաԹիւ սպառողներին, որոնք համարձակութիւն էին ունենում պահանջկոտ լինել սակագնի վերաբերմամբ։

Եւ կատարեալ ըմբոստութիւն էին ցոյց տալիս, երբ, բողոքող ձայներից անկախ, օրէնքն էր հանդէս գալիս կարգի հրաւիրելու նրանց։

Դա մի քանի ամիս առաջ էր. այժմ մի փոքր մեղմացել է նրանց կոպիտ վերաբերմունքը և այդ մենք վերագրում ենք Թէ ուժեղացրած հսկողութեան և Թէ օրէնքի անշեղ գործադրութեան։

Վճռական գործելակերպին եԹէ միացած լինէր սպառողների գիտակցական վերաբերմունքը, մսագործների կամայականութիւնները, համարեա, վերացած կը լինէին։

Սակայն մեր ժողովուրդը հասարակական այդչափ կարևոր հարցերում իսկապէս շատ դատապարտելի դիրք է բռնում։ Անձնականը, անհատականը փոխանակ ստորադրելու ընդհանուրին, համայնականին, ընդհակառակը միշտ վեր է դասում նրանից։

Բազմաթիւ օրինակներ գիտենք, երբ վիրաւորանքի ենԹարկվող, երբ նիւԹապէս շահագործվող կողմին քաղաքային վերահսկիչները առաջարկել են իբրև վկայ ստորագրել այն կազմված արձանագրութեան տակ, որի համաձայն օրինական պատասխանատուութեան պիտի ենԹարկվի պարտադիր օրէնք խախտողը, և այդ տուժող կողմը վատասրտօրէն հրաժարվել է անգամ վկայ լինելուց։

Եղել են նոյնպէս ոչ քիչ օրինակներ, երբ վրա հասնող վերահսկիչը սակագնից աւելի գնով վաճառելու համար կամեցել է արձանագրութիւն կազմել մսավաճառի վրա, պատասխանատուութեան ենԹարկելու նպատակով, բայց առաջին արդարացնողը հէնց ինքը միս առնողն է եղել, պատճառաբանելով, որ ինքը կամենում է աւել տալ։

Արդարացի կը լինէր մեր կարծիքով այդպիսի դէպքերում պատասխանատուութեան ենԹարկել պարտադիր կանոնները խախտող երկու կողմերին էլ։

Մարդիկ պահանջում են դրակոնեան միջոցներ ձեռք առնել արուեստական Թանգութեան դէմ, մեղադրական նստարանների վրա նըստեցնել կամակոր հացավաճառներին կամ մսավաճառներին՝ սահմանված սակագինը խախտելուն համար։

Քաղաքային ինքնավարութիւնը միջոցներ է ձեռք առնում, արձանագրութիւններ է կազմել տալիս, դատարան քաշ տալիս մեղաւորներին։

Իսկ դատարանը պահանջում է օրինական հիմունքներ՝ մեղադրելու համար, պահանջում է փաստեր ու վկաներ։

ԵԹէ չունենք ոչ մէկը և ոչ էլ միւսը, ինչ օգուտ այդպիսի Թէկուզ հազարաւոր արձանագրութիւններից։

Հասկանալի է, որ մենք մեր գիտակցական վերաբերմունքով, մեր շահերի լուրջ ըմբռնողութեամբ պէտք է ընԹանանք ինքնավարութեան հետ սերտ համերաշխութեամբ, որպէսզի, նախ՝ սպառողներիս շահերը ապահով մնան մսավաճառների ոտնձգութիւններից, և երկրորդ՝ որ ինքնավարութեան վարկը մնայ միշտ ազդեցիկ ու հմայքով լի։

Մեր պայքարելու ներկայումս գոյութիւն ունեցող միջոցներից անկախ, կարևոր է հանդէս բերել նաև մրցութեան սկզբունքը, ճիշդ այն ձևը, որպիսին նկատել էինք հացի հարցում։

Երևակայեցէք ձեզ կօոպերատիվ հիմունքներով կազմված մի ընկերութիւն, որը նպատակ է դրել իրան անմիջական աղբիւրներից, բուն ժողովուրդից, անասնապահներից, մսացուներ առնել մեծ քանակութեամբ, արօտատեղիներ կապալով վերցնել այդ անասուններ պահելու համար և ամեն օր իր սեփական մսացուների միսը կարելոյն չափ էժան գնով մատակարարել քաղաքի զանազան մասերում գտնվող իր մսի խանութների միջոցով ընկերութեան անդամներին։

Այդ տեսակ զաւդահանգամանքով գործելով պզտիկ, շիտակ, հաւատացած ենք, որ կեանքի կոչված մսավաճառ. կօոպերատիվ մի ընկերութիւն սպառողների շրջանում հսկայական համակրութիւն կարող է վաստակել։

Հրաւիրում ենք կօոպերատիվ ընկերութիւնների տարածման նախաձեռնողներ անձանց և հասարակական անշահախնդիր գործիչների ուշադրութիւնը այդ մտքի իրականացման վրա։

Ունենալով երկու հազար անդամ, 10-ական ռուբլի անդամավճարով, ընկերութիւնը անմիջապէս կարող է սկսել իր գործունէութիւնը։

Եւ գործը կընԹանայ աջող, կընդարձակվի շուտով, եԹէ միայն նրան գլուխ կանգնեն ազնիւ ու հմուտ մարդիկ։

Մեր կարծիքով, մսի հարցը ևս կանոնաւորելու նպատակով մինչև այժմ ձեռք առած միջոցները լոկ պալլիատիվներ են։

Արմատական միջոցը գոյութիւն ունեցող չարիքը արմատախիլ անելու համար—մրցութեան սկզբունքն է։

Իսկ մրցութիւնը նպատակայարմար է սպառողների շահերի տեսակէտից այն ժամանակ միայն, եԹէ մրցողը կօոպերատիվ մի ընկերութիւն է։

Նա է խԹանը համերաշխ գործակցութեան և նա միայն կարող է ինքնօգնութեան ճանապարհի վրա կանգնեցնել ժողովուրդը։

Աշխատակից

ՅԻՇԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԳԱՒԱՌԻՑ

—

Ուսախալի եռեւոյթ

Ախալքալաք գիւղ (Թիֆլ. գ.), 3 ապր.

Ախալքալաք գիւղում ձմեռս, շնորհիւ մի խումբ ինտելիգենտների, հիմնվեց գիւղական կրուժոկ (ժողովարան), որի գլխաւոր նպատակն է կազմակերպել դասախօսութիւններ, ներկայացումներ և այլն։ Կրուժոկը պահում է նաև գր.-ընԹերցարան, որի մուտքը ձրի է նաև ոչ-անդամների համար։

Այս մեծ պասի ընԹացքում կրուժոկի դահլիճում Թէ անդամների և Թէ հասարակութեան համար ձրի եղան դասախօսութիւններ։

Տեղական բժիշկ Վաշակիձէն դասախօսեց մի անգամ արբեցողութեան մասին և երկրորդ անգամ վարակիչ հիւանդութիւնների մասին։ Տեղիս հայոց դպրոցի աւ. ուսուցիչ Ցար. ք. Միրիմանեանը Թէ ծխական և Թէ պետական դպրոցների աշակերտների համար պատմեց երկու անգամ Անդերսէնի առակներից։ Ջաջանաշվիլին էլ դասախօսեց երկրաշարժի մասին։ Այս բոլոր դասախօսութիւնների ժամանակ զուգընԹացաբար

ցոյց էին տրվում Մոսկվայից պարբերաբար ստացվող պատշաճ պատկերներ։ Ժողովուրդը միշտ սիրով յաճախում է և գոհ սրտով հեռանում։
Ց. Ք. Մ.

—

Ընթացիկ կեանք

Սղնախ, 1 ապրիլի

Մարտի 25-ին Ծոտորի գիւղում բացվեց պետական միդասեան դպրոց, որը ի պատիւ Ռոմանովների Թագաւորութեան 300-ամեակի կոչվելու է Ռոմանովեան։ Դպրոցում ընդունված են 50 աշակերտներ։ Դպրոցը պահվելու է քաղաքի հաշւով, իսկ բնակարանը ձրի է տալիս 6 տարով տեղական բնակիչ Կրածաշվիլին։

Մարտի 25-ին Բոդբիսխեվի գիւղում տեղի ունեցաւ գիւղական տօնավաճառի օրհնութիւնը։ Տօնավաճառը լինելու է հինգշաբթի օրերը. այդտեղ ծախվելու են գիւղական զանազան մթերքներ։

Վելիսցիխէ գիւղում բացվեց հասարակական կլուբ։ Սղնախում ցանկանում են հիմնել երկրորդ կլուբ։

Վրաց մէջ Գրագիտութիւն Տարածող Ընկերութիւնը Սղնախում բացեց գրավաճառանոց, որտեղ ծախվելու են նաև դասական պիտոյքներ։ Ներքին Մաչխաանի գիւղում բացվեց նոյն Ընկերութեան բաժանմունք։
N. N.

—

Երկու սպանութեան դէպք

Զաքաթալա, 1 ապրիլի

Երէկ երեկոյեան դէմ քաղաքումս մահացու կերպով վիրաւորվեց նուխեցի առևտրական Ջաֆուր-Մամէդը իր համաքաղաքացի աշչի-Կաֆարի ձեռքով, որը արդէն կալանաւորված է։ Այդ երկու անձերը խիստ մութ անցեալի ու ներկայի տէր մարդիկ են։

Երկրորդ դէպքը պատահել է 2 օր առաջ մեր շրջանի Ալիաբաթ գաւառակում հեռաւոր հանդամանքներում։ Մի լեզգի երեխայ, մօտ 12 տարեկան, արածացնելիս է լինում գիւղի նախիրը. մօտենում է նրան մի հասակաւոր թուրք և սկսում է չարչարել երեխային, կամենալով բռնաբարել նրան։ Երեխան իր շօշափված պատիւը վերականգնելու համար՝ գրպանից հանում է ատրճանակը և մի գնդակով մահացու վէրք հասցնում անիրաւին։

Առհասարակ վերջին տարիներս նման ցաւալի դէպքեր յաճախ են պատահում մեր շրջանի Թուրքաբնակ և լեզգիաբնակ գիւղերում, մի ցաւալի երևոյթ, որ առաջ ոչ ոք չէր լսել ու տեսել։
Սօյվաղէ

—

Արտերի փչացում

Նոր-Բայազէտ, 28 մարտի

Մեր քաղաքը զուտ հողագործական քաղաք է, ամեն մի ընտանիք ունի իր արտը, արօտը և խոտատեղը, որոնք կազմում են ժողովրդի մեծամասնութեան տնտեսութեան գլխաւոր աղբիւրները։ Սակայն ժողովուրդը որքան աշխատում է աւելի արդիւնաւէտ դարձնել իր «արտատեղը», իր արօտատեղերը և իր խոտատեղերը, այնու ամենայնիւ անկարող է լինում այդ բանը կատարել, քանի ժողովրդի բազմութիւնը, անասնապահութեան աճեցողութիւնը և ոչխարապահութեան աննորմալ պայմանները գալիս են փչացնելու նրա բոլոր հողագործական տնտեսութիւնը։

Մեզանում սովորութիւն է դառել, երբ հունձը վերջանում է, դեռ խուրձերը և խուրձերը չը հաւաքած խկոյն արօտները և ամբողջ սարադաշտը տրվում է կապալով այս և այն կապալառուին, որը իրաւունք է համարում բացի քաղաքիս անասուններ՝ արօտ բաց թողնել նաև կողմնակի մարդկանց անասունները՝ իր կապալագինը լրացնելու և աւելի փող վաստակելու նպատակով։ Երբ արօտները փարթամ են լինում, այդ բանին աւելի նպաստաւոր պայմաններ են առաջացնում, ուստի հազարաւոր անասուններ—թէ եղջերաւոր և թէ մանր—բռնում են ամբողջ հողաբաժինները և անխնայ կերպով փչացնում արօտները և խոտատեղերը, ուր արածելով մինչև խոր ձիւնի նստելը՝ արմատախիլ են անում բոլոր խոտատեղերը և հողին հաւասարեցնում։ Անցեալ աշնանը մեր դաշտերը աւելի նպաստաւոր արօտներ ունենալով շատ մեծ քանակութեամբ անասունների նախիրներ և ոչխարների հօտեր դուրս եկան դաշտերում, և այդ պատճառով առաջ եկաւ արօտների փչացում, որը զգալի կերպով ազդում է խոտի բերքի վրա՝ առաջիկայ հունձի ժամանակ։

Արօտների փչացումը աւելի տաք է գալիս այն պայմանով, որ քաղաքի կողմից ոչ մի հսկողութիւն չէ լինում դէպի դաշտերը, և այդ պատճառով հունձից յետոյ ով հասնում՝ արածացնում է իր անասունները, ուր ցանկանում է։ Այդ տեսակէտից հասկանալի է չքաւոր ժողովրդի դժգոհութիւնը, որ նա արտայայտում է իր նուաղ խոտաբերքի վերաբերմամբ, քանի որ մեր ոչխարների հօտերը մինչև մայիսի վերջերը անարգել արածում են նրա խոտահարքում, մի ժամանակ, երբ պէտք է խոտը բուսնի և տիրոջը արդիւնք տայ։ Բայց դժբաղդաբար նա, այդ չքաւոր դասակարգը, չէ ստանում այն արդիւնքը իր խոտերից, որ ինքը սպասում է, այլ նրա արդիւնքը կուլ է գնում ոչխարատիրոջ քմահաճոյքին, որի «մալը» չպահում է ուրիշի հաշւով, իսկ չքաւորի մի-երկու կթի կովերը ձմեռը սոված են անցկացնում...

Հէնց այդ է պատճառը, որ մեր քաղաքի հասարակութեան մէջ երկպառակութիւն է ընկել, այն է՝ ոչխարատէրերի և միւս դասակարգերի մէջ, որոնք միմեանց դէմ պայքարում են՝ տնտեսական հողի վրա։
Փարս

—

Ջրի աւերածութիւններ Կարսում

Կարս, 1 ապրիլի

Երկարատև ձիւնատատ ձմեռից յետոյ եղանակի արագ տաքանալը բարձրացրեց Կարսայ-չայի և նրա վտակների ջուրը։ Գետաբերանում գտնված մի քանի տներ քանդվել են, պաշարեղէնի պահեստներ ջրով լցվել, երկու հոգի խեղդվել են։ Զամաւ-դաբայի և Գեօլի շուրջը խարխուլ խրճիթները տակն ու վրա են եղել։ Ջրի բարձրանալու պատճառով էլ քաղաքային մի քանի դպրոցներում դրասումները ընդհատված են։
Գ. Զ.

—

ԱՐԱՄԵԱՆ ԴՊՐՈՑԻ 60-ԱՄԵԱՑ ՅՈԲԵԼԵԱՆԱԿԱՆ «ՀԱՆԴԷՍԸ» ԲԱԳՈՒՑԻՆԵՐԻ ՄԷՋ

—

Պարսկահայերի մտաւոր սերունդի կրթական սաճարների շարքում, կարելի է ասել, առաջին տեղն է բռնել և ներկայումս էլ բռնում է Արամեան դպրոցը։ Այդ լուսաւոր հիմնարկութիւնն է, որ պարսկահայերի մէջ 2—3 սերունդ է կրթել, ծանօթացրել, սովորեցրել է մայրենի լեզուին, կրօնին, ազգային պատմութեան ու ներկայի հետ։

Արամեան դպրոցը չէ ծառայել մի քաղաքի կամ մի քանի գիւղերի, այլ նա տեղ է տուել իր նստարանների վրա Պարսկաստանի հայութեան մտաւոր սերնդին անխտիր։ Նա Պարսկաստանի հայութեան համար եղել է այն, ինչ որ ռուսահայերիս համար մի Գէորգեան ճեմարան կամ Ներսիսեան դպրոց։ Այնտեղ սովորել է համադանցին, սալմաստեցին, խոյեցին, ղարադաղեցին, թեհրանցին ու թաւրիզեցին և այլք։ Եւ, որ գլխաւորն է, այդ հիմնարկութիւնը, գոնէ վերջին 20—30 տարվայ ընթացքում, որքան կարողանում եմ յիշել, ոչ մի անգամ չէ ծանրացել ընդհանրապէս ռուսահայերիս, իսկ մասնաւորապէս Պարսկաստանի հետ կապ ունեցող բագուաբնակ հայերի վրա։ Այդ դպրոցը չէր էլ ծանրանայ իր 60-ամեայ հասակում, եթէ Պարսկաստանը վերջին 4—5 տարվայ միջոցին քաղաքական դժբաղդութիւնների ենթակայ չը լինէր, որից վնասվեց նաև հայ ազգաբնակութիւնը։ Սակայն նա այսօր իր 60-ամեայ պատկառելի գոյութեան քողը երեսին քաշած՝ մի քանի անգամ կոչ է արել իր քոյրերին, նրանց հովանաւորող խնամատար հոգաբարձուներին, ուսուցիչներին ու հարևանութեան մէջ գտնվող հայ ազգաբնակութեանը, գէթ այդ ծերացած հասակում ապահովել իրան։

Բայց ինչ պատասխանեցին բագուեցիները, այդ միլիօնների տէրերը։

Կազմակերպեցին մի երեկոյթ, կատարեցին որևէ հանդէս, ձեռնարկեցին որևէ ներկայացման...

Ոչ։

Երկու օր առաջ՝ առևտրական տուն ունեցող պարսկահայ Թումանեան եղբայրների աւագ եղբօր մօտն էի, որին ի միջի այլոց հարցրի.

— Մի քանի հազարի հասել է նուիրատւութիւնը։

— Ոչինչ չէ արված,—պատասխանեց Թումանեանը,—բայց ուրիշ քաղաքներից լրագրութեան մէջ նուիրատուների ցանկ երևում է։ Այստեղ հէնց մեր ստորագրածն է...

Երկու ամիս առաջ, ինչպէս կը յիշեն «Մշակի» ընթերցողները, յոբելեանի համար ժողով էր հրաւիրված Մարդ. Ընկ. խորհրդի դահլիճում, ուր, բացի «Մշակ» և «Каспій» թերթերի թղթակիցներից, ժողովվել էին ընդամէնը հինգ հոգի, որոնցից երեքը Թումանեանց տնից։ Ուրեմն այսքանով էլ «հանդէսը» վերջացել է, և Բագուի հայերը «կատարել են իրանց պարտականութիւնը»։

Գոնէ Բագուի հայերը, հէնց պարսկահպատակ Թումանեանների շրջանը, պիտի ամաչէին վերջիններից, որոնք ոչ մի անգամ յետ չեն մնացել կովկասեան այս կամ այն քաղաքների կրթական հաստատութիւններին նուիրաբերելուց։

Նրանք հաւասար կերպով գցել են իրանց լուման այն գանձանակի մէջ, որը ռուսահայերը ներկայացրել են։

Դեռ, կարծում ենք, ուշ չէ և յոբելեանական յանձնաժողովը կարող է բագուեցիների բարոյական վարկը բարձրացնել։
Ս. Գարագաշ

Բագու.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

◆ Վերջերս Թիֆլիսում եղանակը անձրևային է։

◆ Բժ. Բլիւմէնտալի Թոքախտային ցուցահանդէսի բացումը տեղի կունենայ այսօր, ցերեկվայ ժ. 2-ին, Արտիստական Ընկ. դահլիճում։

◆ Մի խումբ հողատէրեր քաղաքին առաջարկում են 2800 դեսեատին հող պոլիտեխնիկումի համար Կուկիայի ամարանոց կոչված տեղում։ Սրա և Հալաբարի միջև ընկած են Դօլիխանեանների և Նադիրեանների հողերը։ Վերջինները պատրաստակամութիւն են յայտնել նուիրել ձրիաբար իրանց կողմից 100 դեսեատին՝ փողոց բանալու համար, եթէ միայն պոլիտեխնիկումը անպայման լինի Կուկիայի ամարանոցում։

◆ Այսօրվանից սկսած քաղաքում բոլոր ներկայացումները և հրապարակական զւարճութիւնները դադարում են։

◆ Քաղաքային վարչութիւնը յատուկ մի անձն է վարձել՝ ամսական 35 րուբլի ռոճիկով՝ արտասահմանից եկող էկսկուրսանտներին ընդունելու և քաղաքի հետ ծանօթացնելու համար։

◆ Թիֆլիսում բոլոր զօրամասերում, ինչպէս նաև ոստիկանութեան մէջ, ամառային զգեստները կրելու են ապրիլի 10-ից։

◆ Թիֆլիսի պօստ-հեռագրական ծառայողներին Զատկի տօների առթիւ պարգև տալու համար Պետերբուրգից ուղարկված է 12,000 ր.։

Թիֆլիսի հասարակական ակումբի 5-ամեայ գոյութիւնը լրացաւ մարտի 29-ին։ Ինչպէս յայտնի է, այդ օգտակար հաստատութեան նպատակն է ծանօթացնել իր անդամներին ռեֆերատների, զրոյցների ու ներկայացումների միջոցով բազմակողմանի ժամանակակից կեանքի և գրականութեան բոլոր խոշոր երևոյթների հետ։ Հինգ տարիների ընթացքում կարդացվել են 132 ռեֆերատ, ներկայացվել են 32 պիէս։ Ակումբում տրվել են նաև գրական-երաժշտական երեկոներ, երեխաների խաղեր, կազմակերպվել են էկսկուրսիաներ և այլն։ Ակումբին կից գոյութիւն ունի գրադարան։ Մայրաքաղաքի գասախօսներից մասնակցել են ռեֆերատներին պրօֆ. Գրեգէսկուլ, Լ. Կոզլովսկի, Պ. Կոգան, Այխենվալդ, բժ. Գորդօն, Պ. Միլիւկով, Շինգարեվ և այլք։

◆ Այսօր Հասարակական ակումբում ոչինչ չը կայ։ Երեկոյթը կը լինի ապրիլի 17-ին։

◆ Քաղաքային վարչութիւնը, ինչպէս ասում են՝ սթափվեց և ընդունեց, որ յիրաւի շատ ծանր է կոշիկ սրբողներից պարտադիր տուրք վերցնելը։ Փոխելով այդ մասին կայացրած իր սկզբնական վճիռը, վարչութիւնը առաջարկութիւն է անելու դումային, որ վճռի փոփոխութիւնը վաւերացնէ։

◆ Ոչ թէ քաղաքագլուխ Խատիսեանն է Սոլաքերեէշէն դառի կանչում, այլ ընդհակառակն։ Այս լուրը սխալ կերպով տպվեց թէ «Մշակում» և թէ մի քանի ուրիշ թերթերում։

◆ Թիֆլիսի քաղաքային ինքնավարութեան ծառայողների մի խումբ խնդրել է 50 դեսեատին հողաբաժին յատկացնել Լօտկիս-Գորա կոչված տեղում էժան կացարաններ կառուցանելու համար։

◆ Թիֆլիսի երեխաների հիւանդանոցը, որ կառուցվեց եղբ. Զուբալովների նուիրած գումարով, կը բացվի յունիսի 15-ին։

◆ Քաղաքային հոգեկան հիւանդների բուժարանը հիմնվելու է 120 հոգու համար, թէև սկզբում նախագծված էր 300 հոգու համար։ Շատ տեղերից հրաժարվում են օգնութեան գալ բուժարանին։

◆ Բարատովի և Բէլեայէվի դրամատիկական խումբը կը մնայ Թիֆլիսում Զատկի և Ֆոմինայի շաբաթները։ Ներկայացումներին մասնակցելու համար Մոսկվայից հրաւիրված է անցեալ սէզօնից թիֆլիսեցիներին ծանօթ Ն. Ս. Սարանչովա։

◆ Կ. Հ. Բ. Ընկ. խորհուրդը ստացել է Ցովհաննէս Մութաֆեանից ի յիշատակ հանգուցեալ բժ. Ս. Ս. Իսրայէլեանի դագաղի վրա պսակ դնելու փոխարէն յօգուտ Ընկ. ձրի և էժանագին աշակերտական ճաշարանի 25 ր., որի համար յայտնում է շնորհակալութիւն նուիրատուին։

◆ Կ. Հ. Բ. Ընկ. խորհուրդը թոյլ է տուել բանալու Սօչիում Ընկ. ճիւղ։

◆ Ց. Խոնունց և Մոխևլեվիչ քաղաքային վարչութեան խնդրերով յետ վերցրին իրանց հրաժարականը քաղաքային մասնաժողովների անդամութիւնից։

◆ «Մեղու» աշխատանքի տան վարչութիւնը այս ապրիլի 15-ին, երկուշաբթի օրը, Արտիստական Ընկ. այգում կազմակերպում է «Գարնանային զբօսանք» յօգուտ ընկերութեան։ Պէտք է նկատել, որ ընկերութիւնը ներկայ տարվայ ընթացքում ոչ մի բարեգործական ձեռնարկութիւն չէ կազմակերպել, ուստի պէտք է յուսալ, որ հասարակութիւնը անուշադիր չի թողնի այս միակ բարեգործական զբօսանքը, մանաւանդ աչքի առաջ ունենալով այն հանգամանքը, որ ընկերութիւնը այս տարի բացել է ձրի ճաշարան Հալաբարում իր կարտօնաժնի արհեստանոցում՝ այդտեղի 50 աշակերտուհիների համար։

◆ Օղլանոց Քէռուոգլը ապրիլի 4-ին դարձաւ անկարող եղաւ իր թռիչքը կատարել։ Գործիքի թևերից մէկը բարձրանալու րոպէին վնասւ դեռնին։ Թռիչքը լինելու է Զատկից յետոյ։

◆ Քութայիսից և Մինգրելիայի զանազան տեղերից տեղեկացնում են, որ ապրիլի 1-ին տեղի է ունեցել կատաղի փոթորիկ, որ մեծ վնասներ է հասցրել։ Կան նոյնիսկ մարդկային զոհեր։

◆ Քութայիսում ապրիլի 7-ից կը սկսվեն կօօպերացիական միութիւնների ներկայացուցիչների նահանգական ժողովները, որոնց ամենօրեայ պարապմունքները կը տևեն մինչև նոյն ապրիլի 11-ը։ Ժողովի քննութեան առարկաներն են. 1) կօօպերացիական միութիւններից կազմված ընդհանուր բիւրօ հիմնելու հարցը, որը լինէր խորհրդատու դեկավար նոր հիմնվելիք նման միութիւնների. 2) Մոսկվայի ժողովրդական բանկի բաժանմունք ունենալը. 3) գիւղական կօօպերացիական միութիւնների կեանքից. 4) կօօպերացիական թերթ ունենալ և այլ հարցեր, վերաբերող նման միութիւններին։

ԳԻՏՈՒԹ.. ԳՐԱԿԱՆ.. ԳԵՂ ԱՐ.

ԿԱՆԱՆՑ ՀԱՐՑԻ ՄԱՍԻՆ ԵՂԱԾ ՎԻՃԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

—

Հինգշաբթի, ապրիլի 4-ին, Կ. Հ. Բ. Ընկերութեան դահլիճում, Հայ Գրողների Ընկերութեան հերթական երեկոյթին, տեղի ունեցան վիճաբանութիւններ կանանց հարցի մասին։ Վիճաբանութեան առիթը Տ. Ցովհաննիսեանի դասախօսութիւնն էր (անցեալ հինգշաբթի կարդացված)։

Խօսողներից առաջինը՝ Գ. Վարդանեան՝ մատնանշեց, որ Տիգրան Ցովհաննիսեանի դասախօսութիւնը իր մէջ շատ նիւթ էր պարունակում, սակայն զուրկ էր նիւթի մշակումից, զուրկ էր եզրակացութիւններից։ Իսկ ինչ վերաբերում է կանանց ֆեմինիստական շարժման, այդ երևոյթը չէ կարող վերջնական լուծում տալ խնդրին, քանի որ տնտեսական ժամանակակից պայմանները պիտի շարունակեն պահել կնոջը և մարդուն առհասարակ հասարակական-ընտանեկան կաշկանդումների սահմաններում։ Խօսողը շեշտեց, որ նրա համար չը կայ ֆեմինիստական սպեցիֆիկ շարժում, այլ կայ ընդհանուր, համամարդկային ազատագրութեան հարց, որը միայն ընդունակ է լիակատար ազատութիւն տալ նաև կանանց։

Տիկ. Խան-Ազատ մի քանի խօսքով ընդգծեց, թէ գասախօսը իր դրած թէզիսներին ոչ մի լուծումն չը տուեց, որովհետև չը պարզեց, թէ ինչու կնոջ ստրկութեան շրջանը սկսվեց պատրիարխատի շրջանում։

Երրորդ խօսողը Սուրխաթեանն էր, որի խօսելու ժամանակը չը սահմանափակվեց 10 րոպէով՝ իբրև բացառութիւն, ի նկատի ունենալով նրա կատարած ուսումնասիրութիւնը այդ հարցի նկատմամբ։ Խօսողը նախ ընդգծեց, որ կանանց ազատագրման հարցը ժամանակակից սօցիալական ամենակնճռոտ պրօբլէմներից մէկն է։ Հասարակական կեանքում տիրող հակասութիւնների շնորհիւ, տղամարդու և կնոջ յարաբերութիւնների միջև եղած պայքարը երբէք այնպիսի սուր կերպարանք չէ ստացել, ինչպէս այժմ։ Ընտանեկան-ամուսնական ժամանակակից ինստիտուտը երբէք այնպէս կազմալուծված, քայքայված չէ եղել, ինչպէս այժմ։ Որտե՞ղ պէտք է փնտրել այդ երևոյթների պատճառները։ Անցեալ օրվայ դասախօսութեանը մի քանիսը մօտեցան հարցին սովորութական իրաւունքի և բարքերի տեսակէտներից, որոնք ոչ մի պարագայում չեն կարող բացատրել կանանց շարժման էութիւնը։ Չը պէտք է մոռանալ, որ թէ մէկը և թէ միւսը որոշ պայմանների հետևանք են և ոչ երբէք կանանց հարցը պարզաբանող պատճառներ։ Տ. Ցովհաննիսեանը իր դասախօսութեան համար շատ նիւթ էր հաւաքել, փաստերով հարուստ էր, սակայն եզրակացութիւններով աղքատ։ Դասախօսը կանգ առաւ մատրիարխատի և պատրիարխատի, կնոջ ստրկութեան, ժամանակակից ընտանիքի հարցերի շուրջը, սակայն չընդգծեց մէկի կամ միւսի հանդէս գալու պատճառները։

Ինչու մատրիարխատը տապալվեց և նրա տեղ առաջ եկաւ պատրիարխատը. ինչու կինը վերջնիս հանդէս գալով ստրկացաւ տղամարդու ձեռքին. ինչու այժմ ընտանիքը պառակտված ու կազմալուծված է և վերջապէս ինչու դժուարացել է ամուսնական խնդիրը, հարցն և այլն։ Մատրիարխատի տապալումը տեղի ունեցաւ որսորդական շրջանի այն պայմաններում, երբ տղամարդը իր ընտելացրած խաշներով, կենդանիներով առաջին անգամ ստ դրեց մասնաւոր սեփականութեան սահմանը։

Եթէ մատրիարխատի տիրապետութեան օրով սերունդները մայրական գծով էին բնորոշվում, այժմ տղամարդը իր անտեսական գերակշռող դերով իր հեղինակութեան առաջ հպատակութիւն էր պահանջում, Այդտեղից սկսվեց կնոջ ստրկութիւնը և մոնօգամիան, միակնութիւնը։ Ինչպէս որ տնտեսական պատճառներով բացատրվում է կնոջ ստրկացման ծագումը, նոյն պատճառներով պէտք է բացատրել նաև ընտանեկան նոր ձևի զարգացումը։ Եթէ միջին դարերում իր զարգացման բարձր գագաթնակէտին էր հասել այդ ինստիտուտը, դրա պատճառը այն էր, որ արտադրական բոլոր միջոցները կենտրոնացած էին ընտանիքում, ամեն բան արտադրվում էր ընտանիքում, որտեղ կնոջ դերը յիրաւի կենտրոնական էր։ Դա բնական տնտեսութեան շրջանումն էր։ Նրան յաջորդեց առևտրա-արդիւնաբերական շրջանը, երբ ընտանիքի ձեռքից հետզհետէ խլվեցին արտադրելու բոլոր միջոցները։

Այստեղից սկսվեց ընտանիքի քայքայումը։ Տղամարդու հետ կինն էլ թողեց իր տունը և գնաց գործարան։ Ուստի և նոր կապիտալիստական տնտեսակարգում որքան աւելի սրվում են հակադիր դասակարգերի յարաբերութիւնները, այնքան քայքայվում է ժամանակակից ընտանիքը։ Նոյն տնտեսական պատճառներն են, որ դժուարացնում են երիտասարդների ամուսնութիւնը և որի շնորհիւ հէնց անհրաժեշտօրէն զարգանում է պրօստիտուցիան, մոնոգամիան։ Վերջին երևոյթը անխուսափելի յատկանիշներից մէկն է այժմեան հասարակական կազմակերպութեան. այդ է պատճառը, որ պետութիւնները ոչ միայն չեն կարող նրա դէմ պայքարել և արմատախիլ անել, այլև նրա գոյութիւնը պահպանում են զանազան ռեգլամենտացիայով, կանոնադրութեամբ։ Ուրեմն կանանց ազատագրման հարցը պատճառական կապերով շղկապված է ընդհանուր սօցիալական կեանքի հետ և նա լուծումն կարող է ստանալ միմիայն այն դէպքում, երբ հասարակական ժամանակակից ամբողջ կազմակերպութիւնը կը փոխվի։ Ֆէմինիզմը ոսկ քաղաքական շարժում է. նա կարող է ընտրական իրաւունք տալ գլխաւորապէս ցենզաւոր կանանց, բայց դրանով հարցը չէ լուծվում. կինը կը մնայ չազատագրված։ Բայց ազատագրութեան պրօցէսսը արդէն կատարվում է. այժմեան ընտանիքի յատկանիշները համարված խոհանոցը, մանուկների կրթութիւնն ու դաստիարակութիւնը՝ արդիւնաբերութեան ու հասարակականութեան զարգացմամբ՝ հետզհետէ անցնում է հասարակութեան։ Ընտանիքում կնոջը ոչինչ չի մնայ անելու, ուրով ընտանիքը վերջնականապէս կը կորցնէ իր նշանակութիւնը։ Եւ կինը կը լինի ազատ՝ իր աշխատանքի և ամուսնական կեանքի սահմաններում։ Գալով կնոջ ֆիզիօլոգիական տարբերութեանը տղամարդուց, խօսողը ընդգծեց, թէ կանանց լիակատար ազատագրման կողմնակիցներից ոչ ոք չէ կրկնում ֆիզիօլոգիական հաւասարութեան սպասուրդը. պէտք է պնդել միմիայն կնոջ լիակատար հաւասարութեան վերաբերմամբ հասարակական - տնտեսական բոլանդակ կեանքում։ Կնոջ համար ֆիզիօլոգիական հաւասարութիւն պահանջելը նոյնն է թէ տղամարդուց ծննդաբերութիւն պահանջել։ Կինը այն ժամանակ մտաւորապէս կը զարգանայ, երբ դրա համար համապատասխան միջավայր ու պայմաններ կը լինեն։ Գիտականօրէն ապացուցված է, որ կինը իր հոգեկան յատկութիւններով ոչնչով պակաս չէ տղամարդուց, այլ միմիայն թոյլ զարգացած է։ Կինը կարող է հասնել և տաղանդաւորութեան, և նոյնիսկ հանճարեղութեան, քանի որ այդ ամենը կախված է զարգացման համար անհրաժեշտ պայմաններից։

*

(Վերջը միւս անգամ)

ԹԱՏՐՈՆ ԵՒ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ

—

Սիկօրայի նուագածութիւնը

Գեղարուեստական հաճելի ժամեր անցկացրեց այն հասարակութիւնը, որը գնացել էր լսելու վիօլօնչելիստ Սիկօրայի նուագածութիւնը։

Սիկօրան շատ երիտասարդ է, բայց իբրև նուագածու երաժիշտ բոլորովին կազմակերպված և հասունացած է։

Նա շատ շուտ գրաւում է ունկնդիրների ուշադրութիւնը և ընկղմում ձայների կոհակների մէջ։

Նրա վիօլօնչելը խօսում է անսովոր նուագներով և միահաւասար գեղեցկութեամբ արտաբերում է թէ թաւ և թէ նրբաբանկներին ձայներ։

Սիկօրան մշակել է իր արհեստը վերին աստիճան և հեշտութեամբ անցնում է ելևէջներից ելևէջներ, տալով մերթ կարկաչահոս աղբիւրի, մերթ հոգեզմայլ սրտառուչ մեղեդիների, մերթ յորձանուտ փոթորիկների, մերթ մեղմ թախիծի, մերթ սրընթաց ձայների արտացոլումներ։

Նրա նուագները տալիս են մաքուր, գեղեցիկ և կորովի ձայներ, որոնք հնչում են հաճելի, երաժշտական տոնով։ Նրա ձեռքը վստահօրէն արտաբերում է ձայներ, հանդէս բերելով ամբողջացրած, իմաստալից պարբերութիւններ։

Սիկօրան, ինչպէս ասացինք, բոլորովին կազմակերպված երաժիշտ է, բայց նա դեռ շատ երիտասարդ է. և եթէ կարելի է ցանկալ աւելի ևս կատարելագործութիւն, դա կը լինի այն, որ նա աւելի խորանայ երաժշտական երկասիրութիւնների ներքին իմաստի մէջ, աւելի հոգեհամակ արտայայտի իր վերապրումները և աւելի զգալի դարձնի տրամադրութիւնների տարբերութիւնները և յաջորդականութիւնը։

Նրա նուագած Գիտառի D-moll կօնցերտի մէջ կային հրաշալի ապացոյցներ թէ տեխնիկայի կատարելութեան և թէ իմաստի ըմբռնման։ Շատ ախորժալուր և գրաւիչ էր Մուլլերի «Օրօրոցի երգը», որը նա նուագեց թէ բաց և թէ փակ ձայներով։ Հասարակութեան պահանջով Սիկօրան կրկնեց այդ գողարիկ կտորը։ Իսկ տեխնիկայի նմուշներ գեղեցիկ էին Կլենգէլի «Սկերցօն» և իր շարադրած «Վարիացիաները»։ Հետաքրքրութիւն շարժեց Ցիտցինհաջէնի վերամշակումը Ռուբինշտէյնի «Դև» օպերայի։

Սիկօրայի սեփական աշխատութիւններից մենք շատ հաւանեցինք «Նօկտիւրնը», որտեղ կայ և մեղեդի, և մելամաղձ տրամադրութիւն, և թարմացնող սթափում։

Հասարակութիւնը շատ մեծ ջերմութեամբ վերաբերվեց Սիկօրային և վարձատրեց նրան ոգևորված ծափահարութիւններով, այլ և մի կանաչազարդ և ծաղկազարդ գարնանային նուէրով։

Նուագահանդէսին մասնակցում էր երաժշտական դպրոցի վերատեսուչ դաշնակահար Նիկօլայեվ, որը սիրելի է Թիֆլիսի հասարակութեանը իր շնորհալի նուագածութեամբ։ Նրա կատարած «Sonetto del Petrarca» և Ֆրանսուայի «La predication

aux oiseaux» երաժշտական կտորները առաջ բերին անհուն ոգևորութիւն հանդիսականների մէջ։ [illegible] Սերոզ.

Օպերետա

[illegible] է յօգնեցնող տպաւորութիւն։

Ինչպէս միշտ, այս անգամ ևս Պոտոցկինա իր գեղեցիկ երգով, ճկուն շարժումներով ու կատարելութեան հասած տեխնիկական պարերով, նամանաւանդ «Սէրաֆինա» պարերգը կատարելիս՝ թողեց գեղեցիկ տպաւորութիւն և արժանացաւ ծափերի ու bis-երի։

Պէտք՚ է խոստովանել, որ Պետերբ. օպերետային ներկայ անսամբլի ներկայացումները գլխաւորաբար անցնում էին տաղտկալի, շնորհիւ անհետաքրքիր և անբովանդակ րեպերտուարի։

Չը նայած դրան, Թիֆլիսի հասարակութեան օպերետասէր մասը գլուխ էր պատռում վաղօրօք տոմսակ ձեռք բերելու, որպէս զի զրկված չը լինէր այդ ներկայացումներից։

Երէկ խմբի վերջին ներկայացումն էր։ Խաղացվեց Լէօ Ֆէլլի «Սիրէնա» նոր օպերետան, որն ունի գեղեցիկ երաժշտութիւն և ուրախ սիւժէտ։ X.

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Հայոց բառ ու բան, աշխատասիրեց Սահակ վարդ. Ամատունի. Վաղարշապատ, 1912 թ., գինն է 2 րուբլի։

Այս աշխատութեան մասին մօտ օրերս մի քանի կարճառօտ տեղեկութիւն հաղորդեցինք (տես «Մշակ» № 19)։ Ներկայումս ուզում ենք մի քիչ մանրամասն խօսել նրա մասին։

Գիրքը, ինչպէս ասել էինք, մի բառաբան է հայոց կենդանի ժողովրդական լեզվի. նրա մէջ զետեղված են մօտ 8000 նոր բառեր, դարձվածքներ, կամ բառերի նոր նշանակութիւններ, որոնք չեն պատահում գրական լեզվի բառարաններում։ Հեղինակը բուն այրարատցի է (Օշական գիւղից և մշտապէս Էջմիածնում ապրած) և կատարելապէս գիտէ այրարատեան կենդանի լեզուն, այն ճոխ, ճկուն, արտայայտիչ լեզուն, որի միջոցով հիմք դրվեց մեր նոր գրականութեան («Վէրք Հայաստանի»), և որ գլխավոր տարրն է կազմում մեր նոր գրական լեզվի բառամթերքի և քերականութեան։ Բնական է ուրեմն, որ հեղինակի բառահավաքութեան և բանահավաքութեան գլխավոր աղբիւրը լինէր այրարատեան կենդանի բարբառը։ Այս բարբառի զուտ ներկայացուցիչ ընդունում է հեղինակը՝ Վաղարշապատ, Օշական, Աշտարակ, Փարպի, Եղվարդ, Քանաքեռ, Նորք և Երևան քաղաքի երկու թաղերը (Ձորագեղ և Կոնդ)։ Այս բարբառի բառերի և ոճերի հավաքումն էլ իսկապէս պէտք է համարվի ներկայ աշխատութեան նիւթը։ Բայց, ինչպէս ասում են, ուտելու հետ ախորժակը բացվում է. հեղինակը այրարատեան բառերն ու ոճերը հավաքելիս՝ հետզհետէ հետաքրքրվել է ուրիշ բարբառների բառերով ևս և սկսել է հավաքել, հարկավ ոչ առաջինի չափ լրիվ, բառեր և ոճեր ուրիշ բարբառներից («Բուլանըխի, Մուշի, Ալաշկերտի, Ապարանի, Վանայ, խոյեցոց, Ղարաբաղի, Շիրակի, Խրիմու, Նոր-Նախիջևանի, Ռշտունեաց, Լօռւայ, Ղազախի, Սեփանի, ախալքալաքցոց, գանձակեցոց և այլն»), և այս բառերը զետեղել է կամ իբրև ինքնուրոյն բառեր, բառաշարքում (номенклатура), եթէ նրանց համապատասխանը չը կայ այրարատեան բարբառում, կամ զետեղել է այրարատեան բառերից յետոյ, իբրև բարբառական վարիանտներ։ Այս կարգի բառերը (միւս գավառաբարբառների) պէտք է նկատվեն իբրև երկրորդական նիւթ, իբրև լրացուցիչ մաս բուն նիւթի (այրարատեան բարբառի)։ Սրանց շնորհիվ այս աշխատութիւնը կորցնում է իր իսկական բնոյթը—այրարատեան կենդանի լեզվի բառարանի—և դառնում է «Հայոց» բառ ու բան. ընդարձակվում է նրա ծավալը, և նա հանդիսանում է իբրև առաջին փորձ՝ հայկական բարբառների համեմատական բառարանի։

Գրքի բնոյթի փոխվելուն ու նպատակի ընդլայնվելուն հետ միաժամանակ փոխվում է և նրա որակը։ Որքան բուն նիւթը՝ այրարատեան բառարանը նրա մէջ կատարեալ է (լիակատար և ճիշդ), այնքան էլ երկրորդական մասը (միւս բարբառների բառարանը) թերի է ու պակասավոր. որովհետև հեղինակը մասնագէտ չէ այդ բարբառներին և նրանց վերաբերեալ բառամթերքն ու նշանակութիւնը մեծ մասամբ հավաքել է գրքերից որքան և ինչպէս որ պատահել են, չունենալով հնարավորութիւն անձամբ ճշդելու նրանց արտասանութիւնը, նշանակութիւնը և այլ հանգամանքները։

Աւելորդ չենք համարում այստեղ մի քա- [illegible]

մէջ մեր նկատած պակասութիւնների մասին, ոչ թէ վատաբանելու նպատակով նրան, որ արժանի է ամենայն շնորհակալութեան ու գովեստի, այլ հեղինակ հօր առաջիկայ աշխատութիւնների և հէնց այս աշխատութեան լրացման համար, նոյնպէս և նրանց համար, որոնք այս գրքի վրա պէտք է աշխատեն կամ սրա օրինակով բարբառային բառարաններ կազմեն։

Ցայտնի է շատերին, որ մեր գավառական բարբառներից շատերը շարժական շեշտ ունեն կամ յարաշեշտ են (այսինքն՝ շեշտը դնում են բառի վերջընթեր վանկի վրա), այն-ինչ մեր գրական լեզուն, բացառութեամբ ը ձայնավորով կազմված վերջին վանկերի և առանձին-առանձին մի քանի տասնեակ բառերի, շեշտը կրում է վերջին վանկի վրա։ Բարբառների շեշտի այս յատկութիւնը շատ կարևոր դեր է կատարում բառերի ազման պրօցէսում. շեշտված վանկը ուժեղ լինելով համեմատաբար աւելի դիմացկուն է ու պահպանվում է, իսկ նրան յաջորդող, մանաւանդ նրա նախընթաց անշեշտ վանկերը թոյլ արտասանվելով՝ աւելի շուտ են ենթարկվում ազմանս։ Օրինակ, բարբառներից ոմանց մէջ, որոնք շեշտը վերջին վանկի վրա են դնում, «հարսանիք» բառը ազվել է «հարսնիք», այն-ինչ ուրիշ բարբառներում, որոնք վերջընթեր վանկն են շեշտում, այս բառը ազվել է «հըրսանիք» և այլն։ Շեշտի այս կարևոր դերն ի նկատի ունենալով՝ անհրաժեշտ էր, որ կենդանի բարբառների այս բառարանը շեշտադրութիւն ունենար, որով թէ բարբառների միմեանց մէջ ունեցած աղերսը մասամբ կը պարզվէր, թէ բառերի արտասանութեան անցեալը կը հասկացվէր ու ապագայ աղճումը կը գուշակվէր և թէ վերջապէս գիրքը գործածողը կը կարողանար ճիշդ արտասանել բառերը։ Շեշտադրութեան պակաս լինելը, իմ կարծիքով, ամենամեծ թերութիւնն է այս բառարանի։

Մի ուրիշ, ոչ նվազ կարևոր թերութիւն պէտք է համարել այն, որ հայր հեղինակը բարբառների բառարան կազմելիս բավականացել է գրական լեզվի այբուբենով և չէ մացրել պայմանական նշաններ՝ կենդանի արտասանութեան նրբութիւնները արտայայտելու համար, որովհետև յայտնի է, որ կենդանի բարբառները շատ հնչիւններ ունեն, ձայնավոր և բաղաձայն, որոնք մեր այբուբենի միջոցով չենք կարող ճիշդ արտայայտել։ Բարբառների ուսումնասիրողները, ինչպէս Ս. Սարգսեան, Ա. Ուոմսօն, Մսերեան, Հ. Աճառեան, Հ. Մաքսուդեան և այլն, գործ են ածել բազմաթիվ պայմանական նշաններ՝ հնչիւնների արտասանութիւնը ճշգիվ արտայայտելու համար, և դա գիտական պահանջ է։

Օր. «Մի աչք ճալերում զատւ ամանի (ամեն) զեաոնը իւրան մէրը» («ճալել» բառի տակ)։ Նոտրագրված բառերը չեն արտասանվում այնպէս՝ ինչպէս մենք կարդում ենք։ Այսպիսի հարիւրավոր օրինակներ։ Այս թերութեան մի երևոյթն էլ կազմում է հեղինակի սովորութիւնը՝ գեղջելու «ը» գիրը բառերի մէջ՝ հետևելով գրական լեզվի ուղղագրութեան, այն-ինչ գավառական արտասանութիւնը ճշգիվ արտայայտելու համար՝ հարկավոր էր միշտ գրել «ը»-ն, երբ սա լսվում է։ Օր. «մառնչունչ» ինչպէս է սա արտասանվում. մառընչո՞ւնչ թէ մառնըշունչ—բառարանից չէ երևում. կամ «հարսնտես» բառը, «հարսնատեսի» կողքին. հարսընտե՞ս է արտասանվում թէ հարսնըտես—մնում է մութ։ Այսպէս նաև եռշնակ, եռծալ և այլն։

Վերը ասացինք, որ այրարատեանից դուրս միւս բարբառների բառամթերքը շատ թերի է, պակաս են թէ շատ բառեր (օր. հողլաթ, ռունտ, բուռնա, գինկ, պլըոր, դարձկար և այլն), և թէ այրարատեանի համազօրները միւս գավառական բարբառներում։ Օր. «անկ» (անկեալ) բառի մօտ չը կայ Թիֆլիսի համազօրը, «անկամորդ»-ի, «կանտաղ»-ի մօտ Ախալցխայինը. այսպէս նաև «խոստել», «խոստուկ», «խոտկոռ», «խոբիզ» և այլ հարիւրավոր բառերի մօտ։ Այս թերութիւնը, ինչպէս ասացինք, նրանից է առաջ գալիս, որ հեղինակը այս և ուրիշ բարբառների ծանօթ չէ ի մօտոյ, այլ հավաքել է գրավոր աղբիւրներից։ Ահա այս դէպքում ցանկալի էր, որ նա օգտված լինէր աւելի շատ գրավոր աղբիւրներից՝ քան նա ունեցել է ձեռքի տակ։ Հեղինակի գործածած բազմաթիվ (172 անուն) աղբիւրներ մէջ մենք չենք գտնում բարբառագիտութեան այնպիսի հարուստ աղբիւրներ ինչպէս են Ծանիկեանի «Հնութիւնք Ակնայ» Տէր-Աղէքսանդրեանի «Թիֆլիսեցոց մտավոր կեանքը», Գեղամեանի «Ջէնիաթ-Ղէնիաթ» (Ախալցխայի բարբառով) և այլն։ «Հանդէս Ամսօրեայի» քսանհինգ տարվայ 300 համարներում ահագին քանակութեամբ նիւթեր կան գաւառների բառարանագրութեան համար. այն-ինչ հ. հեղինակը օգտվել է այս հանդէսի միայն 4 համարից։ Եթէ այս և ուրիշ տպված աղբիւրներից օգտվէր հեղինակը, մանավանդ աչքի առաջ ունենար զանազան բարբառների գիտական ուսումնասիրութիւնները, որոնցից մի քանիսը վերը յիշեցինք՝ անշուշտ նրա բառամթերքը աւելի հարուստ կը լինէր և աւելի ճշգված։

Այս տեսակ (ոչ-այրարատեան) բառամթերքի մի թերութիւնն էլ այն է, որ հեղինակը իր աղբիւրների սխալները յակամայից ներմուծում է իր աշխատութեան մէջ, չը կարողանալով նրանց ուղղել։ Օր. «առամփորիկ» բառի տակ գտնում ենք ուրիշ գավառաբարբառների համազօրը «առկալլիկ», որ սխալ է, փոխանակ «առկալլիկ» (գուցէ տպարանական վրիպակ). «Թաթաշոր» բառի տակ դրված է համազօր «Թելաթ», փոխանակ «Թիլաթ» և այլն։

Մեր այս դիտողութիւնները վերաբերում էին բառարանագրութեան սիստեմին. շատ բան կարելի էր ասել և տեխնիկայի նկատմամբ—որ բառերի նշանակութիւնները երբեմն լիակատար չեն (օր. պակասում է «Թաղավոր» բառի նշանակութիւնը Թղթախաղի մէջ, «աչք» բառի նշանակութիւնը՝ իբրև սենեակ, իսկապէս՝ մի պատուհան ունեցող բաժանմունքի շինութեան մէջ, «դարձ գալ»=հոգեվարք հիվանդի ուշաբերվելը և այլն). որ կան անազնիվ բացատրութիւններ (օր. «անծամել կուլ տալ», «խլօպուզ», «աչքակոտոր անել» և այլն բառերի մէջ) և այլն. բայց այս կարգի դիտողութիւնները մասնագիտական քննադատութեան կը վերաբերեն, որ մեր նպատակից դուրս է։

Գրքի գեղեցիկ յատկութիւններից մէկը կազմում է հարուստ ոճաբանութիւնը։ Մարդ չէ կարող զարմանքն ու հրճվանքը այն հանճարի հանդէպ, որ հայ ժողովուրդն արտայայտել է այս ոճերն ստեղծագործելով։ «Անկաջ» բառը ունի 39 ոճաբանութիւն, «աչք» բառը ունի 118 ոճաբանութիւն. «խելք» բառը՝ 28, «խօսք» բառը 25 և այլն։ Եվ դեռ լրիվ չեն սրանք. օր. աչք բառի տակ մենք չը գտանք «աչքը հանել» փոխաբերական նշանակութիւնը, «աչքը յետևը մնալ», «անկաճ» բառի տակ՝ «սատանի անկաճը խուլ» (դրված է «սատանայ» բառի տակ), «խելք» բառի տակ՝ «խելք թափել», «խելքէ (մաքէ) դուրս» և այլն։

Մեր նկատած թերութիւնները «Հայոց բառ ու բան» աշխատութեան մէջ՝ չը պէտք հասկացվեն այն մտքով, թէ մենք բացասաբար ենք վերաբերվում այս գործին։ Բոլորովին հակառակը։ Այո, ցանկալի էր որ այս թերութիւնները չը լինէին, բայց այն, ինչ որ կայ, ինքն ըստ ինքեան մեծ և գնահատելի գործ է, որ պահանջել է երկար տարիների անձանձրոյթ, համբերող, գիտող մտքի և սրտի աշխատանք։ Առ հասարակ շատ դժվար գործ է բառարան կազմելը՝ երբ նոյնիսկ բազմատեսակ օժանդակ աղբիւրներ ու նախընթաց բառարաններ գոյութիւն ունեն։ Շատ աւելի դժվար է այսպիսի ժողովրդական կենդանի լեզվի, այն էլ բազմաթիւ բարբառների, բառարան կազմելը, երբ հարկավոր է և բառամթերքը հավաքել, և զանազան բարբառների համազօրները համախմբել, և նշանակութիւնները ճշգել ու գրել, վկայութիւններ գտնել (կամ յօրինել) ամեն մի նշանակութեան համար։ Այսպիսի աշխատանքը չէ կարող կատարեալ լինել՝ թէկուզ մասնագէտների յատուկ մասնաժողով տարիներով զբաղվէր։ Հ. Ամատունին իր այս աշխատութեամբ հիմնաքարը դրեց հայոց կենդանի լեզվի բառարանագրութեան և սրանով ևս գնահատելի ծառայութիւն մատուցեց հայ բանասիրութեան։ «Հայոց բառ ու բանը» ամեն մի բանասէրի սեղանի վրա պէտք է լինի, և բանահավաքները պէտք է մտցնեն դրա մէջ իրանց գիտցած կամ լսած նոր բառերը կամ բառերի նոր նշանակութիւնները։ Այս կերպով հետզհետէ պէտք է լրացվի այս բառարանը՝ յետագայ աւելի ճիշդ ու հարուստ հրատարակութեան համար։

Ստ. Մալխասեանց

ՕՐՎԱՅ ՆՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

✦ Մինիստրների խորհուրդը, ինչպէս հեռագրում են Պետերբուրգից, ստացել է Կովկասի փոխարքայից կովկասեան բարենորոգումների նոր ծրագիր։ Փոխարքան պահանջում է րէֆորմները գործադրել աստիճանաբար։ Ամենից առաջ, կոմսի կարծիքով, անհրաժեշտ է Կովկասի վարչական վերակազմութիւն, յետոյ պէտք է զինւորաժողովրդական կառավարութիւնը փոխարինել ընդհանուր քաղաքացիականով և ապա մտցնել զեմստվօ։

✦ Կ. Պոլսից հեռագրում են, որ Թիւրքիան առաջարկում է մի օրվայ մէջ ցուցակագրել հայերին Թիւրքահայաստանում, որպէսզի ապացուցվի մեծ պետութիւններին, թէ հայերը հայկական վիլայէթներում կազմում են սոսկ 40%։

✦ Զէյթուն-Մարաշում սկսվում է սով։

✦ «В. Н.»-ին Կ. Պոլսից հաղորդում են, որ դրութիւնը Հայաստանում և Սիրիայում մեծ երկիւղներ է ներշնչում յեղափոխական կոմիտէների ագիտացիայի պատճառով։ Բ. Դուռը առանձին մասնաժողով է ուղարկում անյապաղ միջոցներ ձեռք առնելու՝ վտանգից փրկելու համար օսմանեան պետութեան ամբողջութիւնը Ասիայում։

✦ Լոնդոնի դեսպանաժողովը վճռեց Կ. Պոլսը, անկախ՝ պատերազմի վախճանից, թողնել Թիւրքերի ձեռքին։

ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

(ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ՀԵՌ. ԳՈՐԾ.)

4 ապրիլի

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ։ Գրաւվեցին «Луч»-ի № 79-ը, «Правда»-ի № 79-ը և «Студенческая Газета»-ի № 1-ը։

Ճանապարհների և ֆինանսական մասնաժողովների միացեալ նիստում ընդունվեց այն օրինագիծը, որով պետական գանձարանը գնելու է Մոսկվա-Կիէվ-Վորօնէժ երկաթուղին։ Ցանկալի համարվեց, որ գնվի նաև Մոսկվա-Կազանի երկաթուղագիծը։

Ստորագրվեց առևտրական պայմանագիր Ռուսաստանի և Արգէնտինայի միջև։

Պատասխանատւութեան են ենթարկվում «Б. Вѣд.»-ի և «День»-ի խմբագիրները 128-րդ և 1024-րդ յօդուածներով։

Բարձրագոյն հրամանով փոխ-գնդապետ Կուլեաբկօյի պատիժը 10 ամիս 20 օրից դառնում է չորս ամիս, համաձայն փետր. 21-ի Բարձրագոյն հրամանի։

Կովկաս մեկնեց Մուղանի ոռոգիչ աշխատանքների հետ ծանօթանալու համար երկրագործութեան գլխաւոր կառավարիչը։

Հրատարակվեց հրաման զինւորական վարչութեան անունով զինւորա-բժշկական ճեմարանի ունկնդիրներին պատիւ տալու մասին։

Նահանգական դատարանը 10 տարով տաժանակիր աշխատանքների դատապարտեց շօֆֆէր Նօսիքուլինին, որ իր աւտօմօբիլի տակ գցեց կանանց բարձր դասընթացքների ունկնդրուհի Սիրոմօլօտովային, անիւների տակ քաշքշեց նրան աւելի քան կէս վերստի վրա և յետոյ փախաւ։

ՄՈՍԿՎԱ։ «Утро Россіи»-ն ենթարկվեց 200 ր. տուգանքի, «Г. Москвы»-ն 100 ր.։

ԲԵՐԼԻՆ։ Դաշնակցական խորհուրդը հաստատեց ռուս-գերմանական գրականական պայմանագիրը։

ՉԸ ՀԱՍՑՎԱԾ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

2, 3 և 4 ապրիլի

Վորօնեժից—Աւագեանցին, Գեօկչայից—Սիմօնեանցին, Երևանից—Վարդանեանցին, Ջուլֆայից—Խուցիէվին, Ջուլֆայից—Կոստանդին, Ղազախից — Տէր-Գէորգեանցին, Նասենտուկից—Լազարեվային, Սլօնիմից—Եղբ. Գալստեանց։

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչներ՝ Ա. ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Ց. ՏԷՐ-ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ
Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻ

(Ձմեռային երթևեկութիւն)

Ժամերը նշանակված են Թիֆլիսի ժամանակով)

ԹԻՖԼԻՍԻՑ ՄԵԿՆՈՒՄ է

ԲԱԳՈՒ.—Արագ գնացքը № 2—10 ժ. 12 ր. առ. հասնում է Աղստաֆա 12 ժ. 30 ր., Գանձակ 2 ժ. 55 ր., Եւլախ 4 ժ. 26 ր., Հաջի-Կաբուլ 8 ժ. եր., Բագու 11 ժ. 8 ր. գիշ.։ Պօստաւոր գնացքը № 4—12 ժ. 36 ր. գիշ., հասնում է Աղստաֆա 3 ժ. 30 ր. գիշ., Գանձակ 6 ժ. 41 ր. առ., Եւլախ 8 ժ. 38 ր. առ., Հաջի-Կաբուլ 1 ժ. 13 ր. ցեր., Բագու 5 ժ. 36 ր. ցեր.։ Մարդատար գնացքը № 6—6 ժ. 31 ր. եր., հասնում է Աղստաֆա 8 ժ. 51 ր. եր., Գանձակ 11 ժ. 20 ր. գիշ., Եւլախ 12 ժ. 56 ր. գիշ.։ Հաջի-Կաբուլ 4 ժ. 40 ր. գիշ., Բագու 7 ժ. 53 ր. առ.։ Խառն գնացքը № 106 (Մարդատարի արագութեամբ ապրանքների համար)—5 ժ. 53 ր. գիշ., հասնում է Աղստաֆա 10 ժ. առ., Գանձակ 2 ժ. 31 ր. ցեր., Եւլախ 5 ժ. 45 ր. ցեր., Հաջի-Կաբուլ 12 ժ. 29 ր. գիշ., Բագու 6 ժ. 54 ր. առ.։

ԲԱԹՈՒՄ.—Մարդատար գնացքը № 11—10 ժ. 3 ր. գիշ., հասնում է Միխայլօվօ 1 ժ. 58 ր. գիշ., Բաթում 10 ժ. 21 ր. առ.։ Պօստաւոր գնացքը № 2—9 ժ. 50 ր. առ., հասնում է Միխայլօվօ 1 ժ. 55 ր. ցեր., Բաթում 11 ժ. 7 ր. գիշ.։ Մարդատար գնացքը № 5—4 ժամ 38 ր. ցերեկվայ հասնում է Միխայլօվօ 8 ժ. 44 ր. եր., Բաթում 5 ժ. 56 ր. գիշ. Խառն գնացքը № 107 (մարդատարի արագութեամբ ապրանքների համար)—4 ժ. 20 ր. գիշ., հասնում է Միխայլօվօ 10 ժ. 10 ր. առաւ., Բաթում 12 ժ. 26 ր. գիշ.։

ՋՈՒԼՖԱ-ԵՐԵՒԱՆ.—Պօստաւոր գնացքը № 4/3—1 ժ. 11 ր. գիշ., հասնում է Ղարաքիլիսա 8 ժ. 30 ր. առ., Ալէքսանդրօպոլ 12 ժ. 7 ր. ցեր., Էջմիածին 5 ժ. 22 ր. ցեր., Ուլուխանլու 5 ժ. 49 ր. ցեր. (առանց Երևան մտնելու), Նախիջևան 10 ժ. 15 ր. եր., Ջուլֆա 11 ժ. 40 ր. գիշ.։ Մարդ.-ապրանքատար գնացքը № 8/79 (միայն II և III կարգի վագոններով)—1 ժ. 6 ր. ցեր., հասնում է Ղարաքիլիսա 8 ժ. 23 ր. եր., Ալէքսանդրօպոլ 12 ժ. գիշ., Էջմիածին 6 ժ. 29 ր. գիշ., Ուլուխանլու 6 ժ. 11 ր. առ., Երևան 5 ժ. 51 ր. առաւ.։ Մարդատար-ապրանքատար գնացքը № 6/5—8 ժ. 10 ր. եր., հասնում է Ղարաքիլիսա 3 ժ. 37 ր. գիշ., Ալէքսանդրօպոլ 7 ժ. 14 ր., առ., Կարս 10 ժ. 48 ր. առ.։

ԲՈՐԺՈՄ.—Մարդատար գնացքը № 95/10—3 ժ. 17 ր. ցեր., հասնում է Գօրի 5 ժ. 57 ր. ցեր., Բօրժոմ 9 ժ. 13 ր. եր.։

ԹԻՖԼԻՍ է ՀԱՍՆՈՒՄ

ԲԱԳՈՒԻՑ.—Արագ գնացքը № 1—9 ժ. 10 ր. եր. Պօստաւոր գնացքը № 3—9 ժ. առ.։ Մարդատար գնացքը № 5—3 ժ. 46 ր. ցեր.։ Խառն գնացքը № 107—3 ժ. 8 ր. գիշ.։

ԲԱԹՈՒՄԻՑ.—Արագ գնացքը № 12—8 ժ. 50 ր. առ., Պօստաւոր գնացքը № 4—11 ժ. 32 ր. գիշ.։ Մարդատար գնացքը № 6—5 ժ. 15 ր. ցեր.։ Խառն գնացքը № 106—5 ժ. 15 ր. գիշ.։

ՋՈՒԼՖԱ-ԵՐԵՒԱՆԻՑ.—Պօստաւոր գնացքը №40/3—8 ժ. առ.։ Մարդ.-ապրանքատար գնացքը № 6К./5—1 ժ. 28 ր. ցեր.։ Մարդ.-ապրանքատար գնացքը № 8Э/7—5 ժ. 28 ր. ցեր.։

ԲՈՐԺՈՄԻՑ.—Մարդատար գնացքը № 9/10Б—11 ժ. 22 ր. առ.։

ԻՆՏԵԼԻԳԵՆՏ ՄԻ ՀԱՅՈՒՀԻ

ցանկանում է ունենալ տնտեսուհու պաշտօն։ Հմուտ է նաև կարուձևին։ Հասցէն՝ Саратовъ, до востребованія, А. М.

(օ. մ.) 237. 6—6

ԲԱՂԴԱՒՈՐ ՕՐ

Ինձ համար մի բաղդաւորութիւն էր այն օրը, երբ ես լրագրի մէջ գտայ այդ դեղատոմսը։ Այդ ժամանակները ես սաստիկ տանջվում էի թէ կապութիւնից և թէ մարսելից ու միևնոյն ժամանակ ցաւում էր սրտիս գդալի տակը։ Մի բժիշկ ինձ ասաց, որ դա ստամոքսի կատարր է, իսկ հիւանդանոցում գտան, որ դա աղիքների ատոնիա է։ Ես հէնց նոյն երեկոյեան ընդունեցի այդ դեղը և առաւօտեան ունեցայ ստամոքսի կանոնաւոր ընթացք։ Իմ տրամադրութիւնը ուղղվեց, և ես այն օրվանից այլևս ոչ մի կապութիւն չունեմ։ Դեղատոմսը հետևեալն է. «Վերցրէք մօտակայ դեղատընից կամ դեղապահեստից «Դ.-ր Մէյէրի Ստամօքսիդէնից» մի արկղիկ։ Ընդունէք 1—2 տաբլէտկա օրական 3 անգամ, մինչև որ ձեր ստամոքսը կը կանոնաւորվի»։

Ուսուցիչ Ի. Վօզնէսէնսկի

(П. 49326).

ՀՕՆՕՐՐԷԻ (ՏՐԻՊՊԵՐ) ԴԷՄ ՆՈՐ-ՄԻՋՈՑ „SALO—ՊԻՉԻԼԻՆ"

ներգործում է արագ և արմատականապէս, և բժիշկների վկայութեամբ համարվում է իբրև հաստատուն միջոց։ Գործադրելու ձեռնարկը կցվում է արկղիկին։ Իսկականը մետաղեայ արկղիկներում, հատը՝ 1 ր. և 1 ր. 80 կ.։

Միաժամանակ լաւ է ներգործում թէ սուր եւ թէ յարատեւ բնոյթ ունեցող դէպքերում եւ կարճ ժամանակի ընթացքում վերացնում է ամենայամառ ընթացք։

ՊԱՀԵՍՏԸ՝ Петербургъ, Разъѣзжая ул., № 7, аптека Б. Конгейма.

Ուղարկվում է վերադիր վճարով։ Ճանապարհածախքը պօստային սակագնով։

Գտնվում է Կովկասեան Ընկերութեան Դեղային Ապրանքների վաճառանոցում։

(շ.) 0—13

ՍԱՊՈՆ ՊԱՏԱՆԵԿՈՒԹԻՒՆ

Т-во С. И. ЧЕПЕЛЕВЕЦКІЙ съ С-ми. Москва.

(М. 98542) 7—2

„ԳԻՐ" ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑ ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ

Տաղաւարեան դօք. Ն. Ա., «Առողջապահութիւն ի պէտս նախակրթարանաց».	1 ր.
» «Մարդկային կազմախօսութիւն և բնախօսութիւն».	50 կ.
Բարայեան բժ. Ա., «Եկեղեցական առողջապահութիւն» I և II.	60 կ.
Հախվերդեան, «Հայ աշուղներ».	1 ր. 50 կ.
» «Սայաթ-Նովա».	60 կ.
Ар. Туманянъ, «Парвана» (պատկերազարդ).	30 կ.
Եսայեան Զ., «Աւերակներուն մէջ».	1 ր.
«Սոխակ Հայաստանի» ազգային երգարան.	1 ր. 20 կ.
Ահարոնեան, «Շվէյցարական գիւղը».	1 ր.
Լէօ, «Ս. Մեսրոպ».	75 կ.
«Պատմութիւն Ադամից աշխարհի» (Ղուկասեան մատենադարան).	40 կ.
Ռոտինեան տեկ. Վ., «Գործնական խոհարարական դասագիրք» ճոխացրած և բարեփոխված II տպ.	75 կ.
«ՊԱՏԱՆԻ» ամսագիր, 1913 թ. № 1.	20 կ.
Դը Միւսսէ «Դիցիկնի որդին».	15 կ.
Զարդարեան Ռ, «Մեղրագիր», ժողովածու հայ և օտար ազգերու	1 ր. 25 կ.
» «Ցայգալոյս».	65 կ.
Գեղամ վարդապետ, «Նոր կշիռ, նոր արժէքներ».	35 կ.
Մալաքեան, «Արարիչը գիտութեան առաջ».	25 կ.
Տէր-Յակոբեան, «Ուրխեցիներ, ժողովածու».	50 կ.
Մելոյեան, «Նկարներ» Ա. գիրք.	25 կ.

Դիմել՝ Тифлисъ, книж. маг. «ГИРЪ». (և.) 266. 2—1

ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ ՇՈԳԵՆԱՒԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ Ն. ՊԱԿԷ ԵՒ ԸՆԿ.

յայտարարում է ի գիտութիւն ճանապարհորդների և ապրանք ուղարկողների, որ Ընկերութեան շոգենաւ «ՖՐԻԺԻՆ» (նաւապետ Միդրէսէյ) մեկնում է Բաթումից Մարսէյլ, հանդիպելով Տրապիզոն, Սամսոն և Կ. Պոլիս։

Հինգշաբթի, ապրիլի 11-ին (ապրիլի 24-ին 1913 թ. ն. տ.)

Տեղեկութիւնների համար խնդրում են դիմել Թիֆլիսի գործակալ պ. Ս. Կիւլպէնկեանին, իր գրասենեակում, որ գտնվում է Արմեանսկի բազարում՝ Գօստինի դվօր Մանթաշեանների։ Հեռախօս № 7—21.

267. 1—1

Типографія канцеляріи Намѣстника Его Императорскаго Величества на Кавказѣ Лорис-Меликовская улица, домъ казенный